
ŹRÓDŁA / SOURCES / QUELLEN

Robert Syrwid

Instytut Północny im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie

e-mail: rosyrwid11@wp.pl • <https://orcid.org/0000-0001-7090-0352>

Opis powiatu suskiego z 1947 roku. Archiwalia do badań ekonomiczno-społecznych warunków funkcjonowania jednostek administracyjnych województwa olsztyńskiego po zakończeniu drugiej wojny światowej

Description of the Susz district from 1947. Archives for economic and social research on the operating conditions of administrative units in the Olsztyn voivodeship after the end of the Second World War

Die Beschreibung des Landkreises Susz im Jahre 1947. Archivalien zur Forschung der wirtschaftlichen und sozialen Bedingungen des Funktionierens der Verwaltungseinheiten in der Woiwodschaft Olsztyn nach dem Ende des Zweiten Weltkriegs

Słowa kluczowe: Warmia i Mazury, źródła historyczne, administracja polska po 1945 roku, powiat suski, statystyka historyczna

Keywords: Warmia and Masuria, historical sources, the Polish administration after 1945, the Susz district, historical statistics

Schlüsselwörter: Ermland und Masuren, historische Quellen, die polnische Verwaltung nach 1945, Landkreis Susz, historische Statistik

STRESZCZENIE

Publikowany dokument zawiera opis powiatu suskiego według stanu z listopada 1947 r. Jest to jedno z najobszerniejszych – spośród wytworzonych w pierwszych latach powojennych – opracowań statystycznych, poświęconych szeroko pojętej infrastrukturze ekonomiczno-społecznej powiatu. Dokument, wraz z załącznikami, pochodzi z zasobów Archiwum Państwowego w Olsztynie. Został on sporządzony przez Starostwo Powiatowe w Suszu z siedzibą w Iławie – na polecenie Wydziału Inspekcji Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie – z przeznaczeniem

do wykorzystania w ramach czynności kontrolnych jednostek administracyjnych województwa olsztyńskiego prowadzonych przez sam Wydział, a zarazem jako materiał studyjny na potrzeby Ministerstwa Ziemi Odzyskanych.

W prezentowanym materiale archiwalnym zostały zawarte dane na temat różnych aspektów życia gospodarczego i społecznego ówczesnego powiatu suskiego. Uzupełnienie dokumentu stanowią załączniki z wykazami personalnymi składów gminnych rad narodowych.

ABSTRACT

The published document contains a description of the Suski district in November 1947. It is one of the most extensive statistical studies – from those prepared in the first years after the War – devoted to the broadly understood economic and social infrastructure of the district. The document, together with the attachments, comes from the State Archives in Olsztyn. It was prepared by the district eldership in Susz with its seat in Iława – at the request of the Inspection Department of the Provincial Office in Olsztyn – intended for use as part of the oversight of administrative units of the Olsztyn voivodeship conducted by the Department itself, and also as study material for the Ministry of Recovered Territories. The archival material presented in this paper contains data on various aspects of the economic and social life of the then Sucha County. The document is supplemented with attachments with lists of personnel of the communes of the national councils.

Translated by Aleksander Pluskowski

ZUSAMMENFASSUNG

Das veröffentlichte Dokument enthält eine Beschreibung des Kreises Susz mit dem Stand vom November 1947. Es handelt sich um eine der umfangreichsten – unter den in den ersten Nachkriegsjahren erstellten – statistischen Studien, die sich mit der wirtschaftlichen und sozialen Infrastruktur des Landkreises befasst. Das Dokument mit seinen Anlagen stammt aus den Beständen des Staatsarchivs in Olsztyn. Es wurde vom Landratsamt in Susz mit dem Sitz in Iława – im Auftrag der Inspektionsabteilung des Woiwodschaftsamtes in Olsztyn – erstellt, um im Rahmen der von der Abteilung selbst durchgeführten Inspektionstätigkeiten der Verwaltungseinheiten der Woiwodschaft Olsztyn verwendet zu werden, und gleichzeitig als Studienmaterial für das Ministerium für wiedergewonnene Gebiete. Das vorliegende Archivmaterial enthält Daten zu verschiedenen Aspekten des wirtschaftlichen und sozialen Lebens des damaligen Kreises Susz. Das Dokument wird durch Anhänge mit Personallisten über die Zusammensetzung der kommunalen Gemeinderäte ergänzt.

Übersetzt von Emilia Figura-Oselkowska

WSTĘP

Status prawny ziem północnych i zachodnich, które – w wyniku ustaleń konferencji mocarstw w Jałcie (4–11 II 1945 r.)¹ – miały zostać włączone w granice państwa polskiego – został określony uchwałą Rządu Tymczasowego RP z 14 III 1945 r. o podziale tych obszarów, określanych też mianem Ziemi Odzyskanych, na cztery okręgi administracyjne, zarządzane przez pełnomocników okręgowych (województw)².

¹ Szerzej na ten temat: *Jałta. Rzeczywistość, mit i pamięć*, red. S. Łukasiewicz, Warszawa 2019.

² Były to okręgi: I – Śląsk Opolski, II – Śląsk Dolny, III – Pomorze Zachodnie, IV – Prusy Wschodnie (Mazurski). Zostały one podzielone na obwody (powiaty), zarządzane przez pełnomocników obwodowych (starostów).

Pierwszym pełnomocnikiem IV Okręgu – Prusy Wschodnie (nazywanego później Mazurskim) został mianowany kpt. Jerzy Sztachelski³. Już 30 III 1945 r. zastąpił go na tym stanowisku ppłk Jakub Prawin⁴. Najprawdopodobniej tego samego dnia Prawin przybył na czele grupy operacyjnej do Olsztyna, gdzie też ustanowiono siedzibę Urzędu Pełnomocnika Rządu RP⁵.

W początkowym kształcie Okręg Mazurski liczył 27 obwodów (powiatów) ziemskich o łącznej powierzchni około 27 000 km². Były to następujące obwody (powiaty): bartoszycki, reszelski, braniewski, darkiejmski, elbląski, ełcki, gierdowski, giżycki, gołdapski, iławewski, kętrzyński, kwidzyński, lidzbarski, malborski, morąski, mrągowski, nidzicki, olecki, olsztyński, ostródzki, pasłęcki, piski, suski, świętomiejski, szczycieński, sztumski i węgorzewski oraz miasto Olsztyn jako (obwód) powiat grodzki⁶. Przyjęty podział administracyjny uległ zmianie już 7 VII 1945 r. Wtedy to, uchwałą Rady Ministrów, wyłączono z Okręgu Mazurskiego siedem obwodów (powiatów): ełcki, gołdapski i olecki – wcielono je do województwa białostockiego, a elbląski, kwidzyński, malborski i sztumski – do województwa gdańskiego⁷. Istotne zmiany terytorialne w Okręgu Mazurskim nastąpiły także po podpisaniu polsko-radzieckiej umowy w sprawie granicy państwowej w dawnych Prusach Wschodnich 16 VIII 1945 r. W następstwie naruszeń układu i jednostronnych korektur granicznych dokonanych przez stronę radziecką, doszło do likwidacji obwodów (powiatów) darkiejmskiego (część jego obszaru wcielono do powiatu węgorzewskiego 18 IV 1946 r.) i świętomiejskiego (niewielką, pozostałą część wcielono do powiatu braniewskiego w styczniu 1946 r.). Ponadto likwidacji – w listopadzie 1945 r. – uległ także planowany pierwotnie obwód (powiat) gierdowski. Jego dwie gminy, pozostałe po stronie polskiej, były administrowane – do 30 IX 1946 r. – przez ekspozyturę w Skandawie,

---

Pełnomocnikiem Generalnym dla Ziem Odzyskanych został mianowany 11 IV 1945 r. płk Edward Ochab (od 7 IV 1945 r. minister administracji publicznej) – zob. T. Marczak, *Granica zachodnia w polskiej polityce zagranicznej w latach 1944–1950*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, Historia CXXIII, nr 1789, Wrocław 1995, s. 78–85.

³ Por. T. Mołdawa, *Ludzie władzy 1944–1991. Władze państwowe i polityczne Polski według stanu na dzień 28 II 1991*, Warszawa 1991, s. 430 (biogram J. Sztachelskiego).

⁴ Por. A. Kunert, *Jakub Prawin*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 28/2, z. 117, Wrocław – Warszawa – Kraków 1985, s. 362–363; B. Łukaszewicz, *Polskie Stronnictwo Ludowe na Warmii i Mazurach w latach 1945–1947*, Olsztyn 1991, s. 10 (biogramy J. Prawina).

⁵ Por. M. Plotek, *Trudne początki. Okręg Mazurski w latach 1945–1946*, Dąbrówno 2011, s. 22–49. Zob. też – *Okręg Mazurski w raportach Jakuba Prawina. Wybór dokumentów: 1945 r.* Przygotował do druku T. Baryła, Olsztyn 1996, s. XII–XIII; T.T. Majer, *Pełnomocnik Rządu RP na Okręg Mazurski – budowa aparatu państwowego*, „Studia Prawnoustrojowe” 2012, t. 18, s. 103–119.

⁶ E. Kierejczyk, *Województwo olsztyńskie w latach 1945–1949. Kształtowanie się administracji ogólnej, rad narodowych i samorządu terytorialnego*, Olsztyn 1980, s. 42–43.

⁷ Uchwała Rady Ministrów Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej z 7 VII 1945 r., w sprawie wyłączenia z okręgów: Pomorze Zachodnie, Mazurskiego (Prusy Wschodnie) i Śląsk Dolny niektórych powiatów i przyznania na terenie tychże powiatów wojewodom; gdańskiemu, białostockiemu, pomorskiemu i poznańskiemu uprawnień pełnomocników okręgowych Rządu RP – Monitor Polski (dalej: MP) 1945, nr 29, poz. 77.

a następnie wcielone do powiatu kętrzyńskiego. Redukcje dotknęły również obszarów powiatów bartoszyckiego i iławckiego⁸.

Podstawy organizacji i zasady funkcjonowania aparatu administracji państwowej i samorządowej w pierwszych latach powojennych, określały następujące akty prawne: dekret PKWN z 21 VIII 1944 r. *o trybie powoływania władz administracji ogólnej I i II instancji*⁹, ustawa KRN z 11 IX 1944 r. *o organizacji i zakresie działania rad narodowych*¹⁰ oraz dekret PKWN z 23 XI 1944 r. *o organizacji i zakresie działania samorządu terytorialnego*¹¹.

Odrębną regulację prawną – przewidzianą na okres przejściowy – stanowił dekret TRJN *o zarządzie Ziemi Odzyskanych* z 13 XI 1945 r. Powołane na jego podstawie Ministerstwo Ziemi Odzyskanych – z wicepremierem i sekretarzem generalnym KC PPR Władysławem Gomułą na czele – otrzymało wyłączne uprawnienia w zakresie koordynacji i nadzoru nad administracją ogólną i samorządową tych terenów, w wymiarze porównywalnym do kompetencji ministra administracji publicznej w odniesieniu do pozostałego obszaru państwa¹².

Województwo olsztyńskie – utworzone na mocy rozporządzenia TRJN z 29 V 1946 r. – składało się ostatecznie z 18 powiatów o łącznej powierzchni 18 832 km². Były to powiaty: bartoszycki, braniewski, giżycki, iławcki, kętrzyński, lidzbarski, morąski, mrągowski, nidzicki, olsztyński, ostródzki, pasłęcki, piski, reszelski, suski, szczeciński, węgorzewski i Olsztyn – powiat grodzki (miejski)¹³.

Taki stan, niezależnie od dokonywanych później zmian w podziale administracyjnym samych powiatów – w tym likwidacji oraz łączenia gmin i gromad,

⁸ E. Korc, *Zmiany administracyjno-terytorialne na obszarze byłych Prus Wschodnich ze szczególnym uwzględnieniem województwa olsztyńskiego*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” (dalej: KMW) 1997, nr 1, s. 15–16; M. Płotek, op. cit., s. 112–117; F. Sokołowski, *Z badań nad administracją Okręgu Mazurskiego w latach 1945–1946*, KMW 1974, nr 3, 305–310.

⁹ Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (dalej: DzU) 1944, nr 2, poz. 8. Obowiązywał od 22 VIII 1944 r. – uchylony 13 IV 1950 r.

¹⁰ DzU 1944, nr 5, poz. 22. Obowiązywała od 20 IX 1944 r. – uchylona faktycznie 20 III 1950 r.

¹¹ DzU 1944, nr 14, poz. 74. Obowiązywał od 11 XII 1944 r. – uchylony 13 IV 1950 r. Treść dekretu opracowano – z wyłączeniami – na podstawie przepisów ustawy z 23 III 1933 r. *o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego* (DzU, 1933, nr 35, poz. 294 – tekst jednolity: DzU 1936, nr 80, poz. 555). Postanowienia dekretu nie obejmowały miast stołecznych Łodzi i Warszawy. Regulacje prawne dotyczące starostów i wojewodów oparto w sierpniowym dekreście PKWN o postanowienia rozporządzenia Prezydenta RP z 19 I 1928 r. *o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej* (DzU 1928, nr 11, poz. 86). Istotną zmianą w stosunku do przepisów z okresu II RP, było ich podporządkowanie kontroli rad narodowych.

¹² DzU 1945, nr 51, poz. 295 – obowiązywał od 27 XI 1945 r. MZO zostało zlikwidowane na mocy ustawy *o scaleniu zarządu Ziemi Odzyskanych z ogólną administracją państwową* z 11 I 1949 r. – DzU 1949, nr 4, poz. 22. Kompetencje nadzorcze i zarządzające MZO zostały przekazane ministerstwu administracji publicznej.

¹³ *Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie tymczasowego podziału administracyjnego Ziemi Odzyskanych* (DzU 1946, nr 28, poz. 177 – utworzenie województw: olsztyńskiego, szczecińskiego i wrocławskiego – obowiązywało od 28 VI 1946 r.). W województwie olsztyńskim zatwierdzono tym samym podział na 17 powiatów ziemskich, jeden grodzki (Olsztyn jako miasto wydzielone) oraz 30 gmin miejskich i 142 gminy wiejskie (zbiorowe). Tego samego dnia zniesiono również formalnie urzędy pełnomocników okręgowych i obwodowych, których zastąpili wojewodowie i starostowie, niezależnie od powszechnego niemal stosowania tej tytułatury jeszcze przed wejściem w życie postanowień rozporządzenia – zob. E. Kierejczyk, op. cit., s. 45; *Okręg Mazurski...*, s. XIII.

a także decyzji o przeniesieniu siedzib niektórych urzędów starościńskich¹⁴ – przetrwał w zasadniczym kształcie do 1950 r.¹⁵

W wyniku Ustawy o zmianach podziału administracyjnego państwa z 28 VI 1950 r., obszar województwa uległ wówczas powiększeniu, kiedy to w jego granicach znalazły się dwa kolejne powiaty: działdowski z województwa warszawskiego i nowomiejski z województwa bydgoskiego¹⁶.

W tym samym okresie – na podstawie ustawy z 20 III 1950 r. o terenowych organach jednolitej władzy państwowej – dokonano także faktycznej likwidacji utrzymywanego dotąd podziału na administrację ogólną i samorządową. Ustawa, m.in. znosiła zatem stanowiska wojewodów, starostów, prezydentów, burmistrzów i wójtów oraz – odpowiednio – ich zastępców. Na wszystkich szczeblach struktury administracyjnej, role te pełnili odtąd przewodniczący prezydiów rad narodowych. Zniesieniu uległy także urzędy wojewódzkie i starostwa oraz dotychczasowe organy wykonawcze rad narodowych, czyli wydziały wojewódzkie i powiatowe, jak również zarządy gminne i miejskie. Zakres ich dotychczasowych uprawnień przejęły w pełni prezydya – na wszystkich szczeblach podziału administracyjnego – jako kolegialne organy wykonawcze i zarządzające rad narodowych¹⁷.

***

Za właściwy nadzór nad organizacją pracy starostw oraz instruktaż i szkolenie ich kadry urzędniczej, odpowiadał Wydział Inspekcji Starostw Urzędu Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski. W pierwszym, powojennym okresie inspektorzy Wydziału udzielali przede wszystkim pomocy w organizacji samych urzędów starościńskich i kompletowaniu ich obsad personalnych.

¹⁴ Starostwa powiatowe funkcjonowały początkowo w oparciu o „Tymczasowy statut organizacyjny starostw w Okręgu Mazurskim”, wydany przez pełnomocnika rządu RP 5 V 1945 r. – por. *Starostwo Powiatowe w Olsztynie 1945–1950. Wybór dokumentów*, wybrał, opracował i komentarzem opatrzył R. Syrwid, Olsztyn 2009, s. 5–8 (dok. nr 3). Już 1 lipca 1945 r., został on zastąpiony ramowym statutem organizacyjnym starostwa wraz z przepisami kancelaryjnymi – por. ibidem, s. 15–28 (dok. nr 5). Szerzej o zmianach w organizacji pracy starostw w latach 1945–1947 – zob. E. Kierejczyk, op. cit. 83; A. Wakar, *Administracja publiczna*, w: „Rocznik Olsztyński” 1964, t. 6, Olsztyn 1966, s. 41. Obowiązki i zakres działania wójtów i sołtysów określały tymczasowe instrukcje wydane przez pełnomocnika rządu RP 1 XI 1945 r. – por. *Starostwo Powiatowe...*, s. 66–72 (dok. nr 7).

¹⁵ Według stanu na dzień 1 IV 1946 r. w Okręgu Mazurskim, zostało utworzonych 35 gmin miejskich, 114 gmin wiejskich oraz 1665 gromad. Do końca 1949 r., w wyniku zmian dokonywanych w podziale administracyjnym poszczególnych powiatów, zostały zlikwidowane ogółem 33 gminy – E. Kierejczyk, op. cit., s. 46–47. W omawianym okresie doszło również do przeniesień siedzib starostw przy zachowaniu jednak pierwotnych nazw powiatów: reszelskiego – z Reszła do Biskupca (30 V 1945 r.) iławeckiego – z Iławy Pruskiej (obecnie Bagrationowsk w Obwodzie Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej) do Górowa (19 VI 1945 r.), piskiego – z Białej do Piszka (27 IX 1945 r.) oraz suskiego – z Suszu do Iławy (14 VIII 1946 r.) – por. np.: F. Sokołowski, op. cit., s. 302; A. Wakar, op. cit., s. 31–32.

¹⁶ Dz U 1950, nr 28, poz. 255 (obowiązywała od 6 VII 1950 r. – faktycznie uchylona 28 V 1975 r.) Powiększone województwo olsztyńskie obejmowało obszar 20970 km², podzielony na 20 powiatów: bartoszycki, braniewski, działdowski, giżycki, iławeczki, kętrzyński, lidzbarski, morąski, mrągowski, nidzicki, nowomiejski, olsztyński, olsztyński miejski (grodzki), ostródzki, pasłęcki, piski, reszelski, suski, szczycieński, węgorszowski. Zob. też. *Rocznik Statystyczny 1950*, Warszawa 1951, s.13.

¹⁷ DzU 1950, nr 14, poz. 130 (obowiązywała od 13 IV 1950 r. – uchylona 29 I 1958 r.).

Od początku 1946 r., wizytacje miały charakter zarówno doraźny, jak i planowy (kwartalny) oraz dotyczyły nie tylko samego funkcjonowania urzędów, czy ich poszczególnych referatów, ale także zarządów gminnych, komend powiatowych Milicji Obywatelskiej i urzędów niezespolonych. W ramach swych obowiązków inspektorzy wizytowali również wybrane obiekty o ważniejszym znaczeniu gospodarczym, ośrodki pomocy społecznej i szpitale. Istotnym elementem wizyt służbowych kontrolerów były też konferencje i narady z powiatowymi przedstawicielami partii politycznych¹⁸.

W przypadku urzędu starościńskiego oraz w całym powiecie suskim¹⁹, zarówno szczegółowe kontrole doraźne, jak i wizytacje planowe o charakterze ogólnym – co znajduje również potwierdzenie w zachowanej dokumentacji archiwalnej w odniesieniu do wszystkich jednostek powiatowych na terenie Okręgu Mazurskiego, a następnie województwa olsztyńskiego – były przeprowadzane już od drugiej połowy 1945 r.²⁰. Protokoły pionspekcyjne, będące podsumowaniem pracy wizytatorów, w tym również wydawane przez nich zalecenia pokontrolne, stanowią cenne materiały do badań nie tylko nad funkcjonowaniem starostwa jako jednostki administracji ogólnej I instancji, ale przede wszystkim szeroko rozumianej sytuacji gospodarczo-społecznej powiatu w trudnym okresie powojennym.

¹⁸ Por. M. Płotek, op. cit., s. 27–28. Pierwszym naczelnikiem Wydziału Inspekcji Starostw był dr Zygmunt Walewicz (1 VII 1945 – 1 III 1946). Po utworzeniu województwa olsztyńskiego Wydział Inspekcji Starostw został przemianowany na Wydział Inspekcji Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie.

¹⁹ Początek prac związanych z organizacją starostwa powiatowego w Suszu miał miejsce w połowie kwietnia 1945 r. Szerzej na ten temat zob. – T. Filipkowski, *Dzieje Iławy po 1945 roku*, w: *Iława*, pr. zb., Olsztyn 1999, s. 136–146. Pierwszym starostą powiatu suskiego był kpt. Aleksander Krawczyk (7 V – ?11 VI 1945 r.). Jego kolejnymi następcami zostali: Aleksander Kunicki (?p.o. 11–16 VI 1945) mjr Mieczysław Borowiecki (16 VI – ?13 VIII 1945), Edmund Ligocki (15 VIII 1945 – 23 IX 1947), Mieczysław Czerwiński (23 IX 1947 – 30 VI 1949 – nota biograficzna, przypis nr 30) oraz Julian Ziółkowski (8 VII 1949 – 14 VI 1950). Noty biograficzne pozostałych starostów – zob. R. Syrwid, *Starostowie Warmii i Mazur w latach 1945–1950. Szkice biograficzne*, Olsztyn – Białystok – Warszawa 2018, s. 85–90, 239–241, 249–251, 269–270, 463–468.

²⁰ Spośród zachowanej, stosunkowo obszernej dokumentacji archiwalnej dotyczącej wyjazdów służbowych – przeprowadzonych przez inspektorów Wydziału Inspekcji Starostw Urzędu Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski oraz Wydziału Inspekcji Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie do powiatu suskiego w latach 1945–1947 – na szczególną uwagę zasługują: APO, Urząd Pełnomocnika Rządu na Okręg Mazurski 1945–1946, sygn. 390/196, k. 1–6. *Protokół inspekcji instrukcyjno-kontrolnej referatu samorządowego starostwa w Suszu, zarządu miejskiego w Prabutach, zarządów gmin wiejskich w Harnowie i Piotrowie oraz dochodzeń na zarzuty stawiane przez miejsc. Kom. PPR na działalność starosty powiatowego, powiatowego inspektora samorządowego i wójtów gmin w Harnowie i Piotrowie – przeprowadzonej przez wojewódzkiego inspektora samorządowego Wacława Gembickiego w dniach od 13 do 18 XI 1945 r.*; ibidem, k. 7–71. *Protokół inspekcji instrukcyjno-kontrolnej referatu samorządowego starostwa suskiego, zarządów miejskich Susz, Iława, Prabuty oraz zarządów wiejskich Kisielice i Biskupiec, przeprowadzonej w dniach od 22 do 30 XI 1945 r. przez wojewódzkiego inspektora samorządowego Wacława Gembickiego*; ibidem, sygn. 390/136, k. 19–23. *Protokół z inspekcji przeprowadzonej w starostwie powiatowym w Suszu przez inspektora administracyjnego starostw ob. Zbigniewa Grabowskiego w dniach od 22 do 27 III 1946 r., w obecności starosty powiatowego ob. Ligockiego*; ibidem, Urząd Wojewódzki w Olsztynie 1946–1950 (dalej: UW), sygn. 391/180, k. 1–7. *Protokół z inspekcji ogólnej agend starostwa powiatowego w Suszu, dokonanej w dniach od 24 do 28 VI 1946 r. przez inspektora administracyjnego starostw mgr. Andrzeja Milewskiego*; ibidem, sygn. 391/185, k. 591–598. *Protokół z inspekcji szczegółowej starostwa powiatowego w Iławie, przeprowadzonej w dniach 7–10 X 1947 r. przez inspektora administracyjnego mgr. Stanisława Fryzję przy współudziale inspektorów resortowych: rolnictwa i reform rolnych – inż. Antoniego Erdmana, opieki społecznej – Jadwige Jaskiewicz, gospodarki budżetowej – Ludwika Bogusza, osiedleńczego – Mieczysława Stachowskiego, aprowizacji i handlu – Sergiusza Posalskiego i przemysłowego – inż. Mariana Krykiewicza* (zachowany protokół zawiera jedynie sprawozdanie inspektora administracyjnego).

***

Marian Palamarczyk²¹ naczelnik Wydziału Inspekcji Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie wystosował 31 X 1947 r. pismo okólne do wszystkich starostów powiatów ziemskich i prezydenta miasta Olsztyna, jako pełniącego z urzędu obowiązki starosty powiatu grodzkiego²². Zawierało ono polecenie dostarczenia przez adresatów – w terminie do 1 XII 1947 r. – zestawień opisowo-statystycznych, dotyczących każdej z podległych im jednostek administracyjnych, według załączonego do pisma wzoru formularza²³.

Sam formularz zestawienia został podzielony na dwanaście – pozbawionych numeracji – działów tematycznych, w ramach których wyodrębniono szczegółowe podrozdziały. Były to następujące działy, ułożone według kolejności zapisu: I – Położenie ogólne, II – Ludność, III – Zniszczenia wojenne powiatu i odbudowa, IV – Stan przemysłu i handlu, V – Zagadnienia rolne, VI – Zagadnienia zdrowia, VII – Opieka społeczna, VIII – Oświata, kultura i sztuka, IX – Sprawy wyznaniowe, X – Komunikacja, XI – Bezpieczeństwo, XII – Administracja powiatu – podział administracyjny powiatu

Niezależnie od wymienionych zagadnień, Wydział Inspekcji Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie, zachęcał również starostów do zamieszczenia w zestawieniu – w formie uzupełnienia – innych informacji o charakterystycznych dla danego powiatu przedsięwzięciach lub możliwościach rozwojowych²⁴.

Dodatkowo, kierownictwo Wydziału, zdając sobie sprawę z możliwości zamieszczenia w opisach przez urzędników starostw dużej ilości materiału statystycznego z wielu dziedzin życia społeczno-gospodarczego – niejednokrotnie przekraczającego zakres objętościowy samego formularza – dopuszczało możliwość

²¹ Marian Józef Palamarczyk (ur. 8 XII 1912 r.), wykształcenie wyższe humanistyczne, dr, z zawodu urzędnik. Inspektor (10 IX 1945 – 28 II 1946) oraz pełniący obowiązki naczelnika (1 III – 30 IV 1946 r.) i naczelnik Wydziału Inspekcji Starostw Urzędu Pełnomocnika Rządu RP oraz Wydziału Inspekcji Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie (1 V 1946 – 30 XI 1947). Od 1 XII 1947 r., przeniesiony służbowo na stanowisko wicedyrektora Departamentu Inspekcji MZO – por. Zbiory Specjalne Instytutu Północnego im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, sygn. R-18, *Wspomnienia dr. Mariana Palamarczyka z lat 1945–1948*, Warszawa listopad 1965.

²² APO, UW, sygn. 391/147, k. 1. Pismo M. Palamarczyka do starostów powiatowych i prezydenta miasta Olsztyna w sprawie „dostarczenia danych dotyczących powiatów” z 31 X 1947. Teczka zatytułowana „Opis powiatów województwa olsztyńskiego. Wykaz naczelników i kierowników urzędów wojewódzkich i starostw 1947–1948”, zawiera zestawienia statystyczne dotyczące wszystkich powiatów ówczesnego województwa olsztyńskiego, według stanu z przełomu listopada i grudnia 1947 r. Z wymienionego zasobu – jak dotychczas – został opublikowany, wraz z komentarzem, jedynie opis miasta Olsztyna jako powiatu grodzkiego – por. R. Syrwid, *Opis miasta Olsztyna z 3 grudnia 1947 roku. Źródło do badań ekonomiczno-społecznych warunków funkcjonowania ośrodków miejskich na Warmii i Mazurach po zakończeniu II wojny światowej*, KMW 2019, nr 1, s. 115–147.

²³ Por. APO, UW, sygn. 391/147, k.12–21. Załącznik – *Opis powiatu województwa olsztyńskiego (wzór)*.

²⁴ Świadczy o tym dopisek odręczny – sporządzony czarnym tuszem na ostatniej stronie formularza opisowego – o treści: „Różne, nieobjęte kwestionariuszem, a charakt[erystyczne] dla powiatu, np. (przemysł chałupniczy itp.) możliwości rozwoju – własne projekty starosty, rady powiatu itp.” – por. ibidem, k. 21. W przypadku powiatu suskiego było to siedem załączników zawierających składy osobowe gminnych rad narodowych.

jego uzupełnienia o załączniki kartkowe, opatrzone numeracją odpowiadającą konkretnemu działowi tematycznemu²⁵.

Opisy powiatów województwa olsztyńskiego – powstałe u schyłku 1947 r. – zostały niewątpliwie przygotowane nie tylko na potrzeby planowania czynności Wydziału Inspekcji Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie, ale przede wszystkim jako materiał statystyczny przeznaczony do wykorzystania w pracach studyjnych Ministerstwa Ziemi Odzyskanych, poświęconych kreowaniu polityki gospodarczo-społecznej państwa na ziemiach północnych i zachodnich.

Analiza *Opisu* powiatu suskiego – podobnie zresztą, jak i pozostałych statystycznych zestawień powiatowych – wskazuje na zauważalne niedostatki w jego należytym opracowaniu. W zestawieniu brakuje niektórych danych z poszczególnych dziedzin objętych zakresem tematycznym lub też zostały one potraktowane w sposób wybiórczy i tym samym niepełny. Niewątpliwym wpływem na jakość *Opisu* miał założony, stosunkowo krótki, miesięczny okres jego wykonania. Niezadawalający poziom merytoryczny opracowania odzwierciedla też do pewnego stopnia poziom przygotowania fachowego terenowego aparatu urzędniczego w urzędach administracji ogólnej I instancji na obszarze województwa olsztyńskiego, w pierwszych latach powojennych²⁶.

Powyższe uwagi nie obniżają jednak ogólnej, pozytywnej oceny tych materiałów jako wartościowego źródła do wieloaspektowych badań nad powojennymi dziejami powiatu suskiego w pierwszym okresie budowy podstaw jego struktur administracyjnych oraz infrastruktury ekonomiczno-społecznej.

Publikowany dokument, wraz z załącznikami, pochodzi z zespołu aktowego Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie w latach 1946–1950 Archiwum Państwowego w Olsztynie. Został on zachowany w postaci oryginalnego maszynopisu, z pieczęciami starosty powiatu suskiego i Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie – oraz opatrzonej podpisem starosty Mieczysława Czerwińskiego

Opracowany materiał archiwalny został podany do druku przy założeniu utrzymania jego pierwotnego charakteru i układu. Modernizację pisowni ograniczono, w zasadzie, do – poprawiających czytelność – nielicznych korektur stylistycznych. Uporządkowano też sposób datacji i interpunkcję wedle współczesnych zasad.

Podstawową zmianą wprowadzoną przez wydawcę – w celu podniesienia przejrzystości odbioru prezentowanego tekstu – było wprowadzenie numeracji

²⁵ Por. ibidem, k. 1. Co ciekawe, w cytowanym powyżej już piśmie M. Palamarczyka do starostów powiatowych znalazło się również zalecenie: „by uniknąć przeciążeń maszyn, formularz należy wypełnić odręcznie piśmem czytelnym”. W przypadku opisu starostwa suskiego zalecenie to jednak nie znalazło zastosowania, ponieważ formularz został wypełniony w całości piśmem maszynowym.

²⁶ Por. np. E. Kierejczyk, op. cit., s. 88; J. Piotrowski, *Sprawozdanie wojewody olsztyńskiego Wiktora Jaśkiewicza*, KMW 1998, nr 1, s. 135–139.

rzymskiej działów tematycznych wymienionych w formularzu statystycznym. Wszelkie pozostałe ingerencje zewnętrzne zostały zasygnalizowane w nawiasach kwadratowych. Dotyczy to przede wszystkim opuszczeń w dokumencie, wynikających z braku danych wprowadzonych do formularza przez wystawcę, jak i występujących skrótów, rozwiązywanych w miejscu ich pierwszego wystąpienia.

Konieczne objaśnienia, odnoszące się bezpośrednio do samego tekstu przekazu, zostały podane w przypisach tekstowych z numeracją alfabetyczną. W przypisach rzeczowych, z numeracją cyfrową, wprowadzono natomiast szereg informacji uzupełniających i wyjaśniających, a dotyczących występujących w dokumencie szeregu zagadnień, głównie z zakresu funkcjonowania instytucji i przedsiębiorstw na terenie powiatu suskiego oraz różnych danych o strukturze jego mieszkańców. Uwaga ta dotyczy również not biograficznych niektórych osób wymienionych w dokumencie głównym.

Występujący problem różnic w nazewnictwie powojennym i współczesnym wielu miejscowości powiatu suskiego, starano się rozwiązać – w stopniu możliwym do ustalenia – w oparciu o wspólne zarządzenie ministrów administracji publicznej i Ziem Odzyskanych z 7 V 1946 r. o *przywróceniu i ustaleniu urzędowych nazw miejscowości*²⁷, publikacje Głównego Urzędu Statystycznego²⁸, a także opracowania Zbigniewa Grabowskiego i Antoniego Jarmoca oraz Gustawa Leydinga-Mieleckiego²⁹.

²⁷ Por. MP 1946, nr 44, poz. 85.

²⁸ Por. *Spis miejscowości Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, oprac. J. Jodłowska [et al.], Warszawa 1967; *Województwo warmińsko-mazurskie. Podregiony, powiaty, gminy*, oprac. E. Lorek [et al.], Urząd Statystyczny w Olsztynie, Olsztyn 2019; *Wykaz gromad Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej według stanu z dnia 1 VII 1952 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 1952.

²⁹ Por. G. Leyding-Mielecki, *Słownik nazw miejscowych Okręgu Mazurskiego*, Olsztyn 1946; *Skorowidz nazw miejscowości województwa olsztyńskiego w brzmieniu nadanym przez Komisję Ustalania Nazw Miejscowości*, oprac. Z. Grabowski, A. Jarmoc, Warszawa 1951.

ŹRÓDŁO

1947 listopad 27, Iława – Pismo Mieczysława Czerwińskiego³⁰ starosty powiatu suskiego do Wydziału Inspekcji Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie. Opis powiatu suskiego województwa olsztyńskiego wraz z załącznikami.

Archiwum Państwowe w Olsztynie, Urząd Wojewódzki w Olsztynie 1946–1950. Wydział Inspekcji. Opis powiatów województwa olsztyńskiego. Wykaz naczelników i kierowników urzędów wojewódzkich i starostw 1947–1948, sygn. 391/147, kk. 223–243, maszynopis–oryginał, z pieczęciami i podpisem M. Czerwińskiego.

Pieczęć^a

Dostarczenie danych dot. powiatu

Iława, dn. 27 listopada 1947 r.

Do

Urzędu Wojewódzkiego Olsztyńskiego
Wydział Inspekcji
w Olsztynie

W wykonaniu pisma z 31 października 1947 r. L. Insp. T –21/ 106/47, przesyłam opis powiatu [suskiego] województwa olsztyńskiego, według załączonego wzoru.

Starosta

/–/ Czerwiński Mieczysław
[podpis nieczytelny]^b

³⁰ Mieczysław Czerwiński (1902–1973), urodzony jako Liberman, ps. Włodzimierz Sław, Lachoń. Wykształcenie zawodowe handlowe, urzędnik, dziennikarz, publicysta, reżyser teatralny, ppor. rez. Armii Krajowej. Żołnierz Związku Walki Zbrojnej i AK, uczestnik Powstania Warszawskiego, jeńiec oflagów na terenie Dolnej Saksonii (1944–1945). Po powrocie do Polski (3 VI 1946 r.) był m.in. kierownikiem referatu artystycznego w Wydziale Wychowania Socjalistycznego Komitetu Centralnego Organizacji Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego (1946–1947). Z rekomendacji władz centralnych Polskiej Partii Socjalistycznej skierowany do dyspozycji MZO, gdzie otrzymał delegację do województwa olsztyńskiego. Dekretem MZO z 23 IX 1947 r. mianowany starostą powiatu suskiego z siedzibą w Iławie. Formalne urzędowanie objął 30 IX 1947 r. W okresie pobytu w Iławie Czerwiński był m.in. pomysłodawcą i inicjatorem budowy pomnika „Ku Chwale Młodzieży” (odsłoniętego 22 VII 1948 r.) oraz Powiatowego Domu Kultury (w 1949 r.). Odwołany ze stanowiska na własną prośbę, „ze względów zdrowotnych”, dekretem ministra administracji publicznej z 8 VI 1949 r. oraz zwolniony ze służby państwowej 30 VI 1949 r. Po wyjeździe z Iławy był m.in. dyrektorem Państwowego Sanatorium dla Płucnochorych w Prabutach (1949–1950), kierownikiem Ekspozytury Centrali Wynajmu Filmów w Olsztynie (1950–1953), dyrektorem i kierownikiem artystycznym Teatru Lalek „Czerwony Kapturek” w Olsztynie (1954–1958) oraz korespondentem terenowym „Trybuny Ludu” na województwo olsztyńskie (1958–1965). Członek PPS (1922–1938, 1946–1948) i PZPR (od 1948 r.). Por. np. T. Oracki, *Twórcy i działacze kultury w województwie olsztyńskim w latach 1945–1970. Materiały biograficzne*, Olsztyn 1975, s. 41–42; R. Syrwid, *Starostowie Warmii i Mazur...*, s. 115–120 (noty biograficzne M. Czerwińskiego)

^a W prawym górnym rogu pierwszej strony dokumentu odcisk pieczęci podłużnej w czerwonym tuszu: „Starosta Powiatowy Suski. L.dz. org. 17/22/47”. Numer wpisany odręcznie czarnym tuszem.

^b Poniżej, u dołu pierwszej strony dokumentu, odcisk pieczęci podłużnej w czerwonym tuszu: „Urząd Wojewódzki Olsztyński. Kancelaria Urzędu. Wpłynęło dn. 1 XII 1947 r. L.dz. 58970. Zał.” Data wpisana odręcznie czarnym tuszem.

Opis powiatu suskiego województwa olsztyńskiego

I. POŁOŻENIE OGÓLNE

Granica powiatu – około 180 km długości. Odległość od siedziby województwa – 70 km. Połączenie – kolejowe.

Obszar ziemi [w ha]:

Ogółem – 103 938 48,99^c, w tym: ziemi ornej – 50 903, pastwisk – 10 458, sadów i ogrodów^d, lasów – 22 843, nieużytków – 6 229, wód – 13 495 (w tym zarybionych – 13 495), rzeki – Drwęca, Libe (nazwy polskiej brak)^e.

II. LUDNOŚĆ

Zaludnienie przed wojną – 56 000. Obecnie 34 888 [osób]^f.

1. Pochodzenia miejscowego – 720, osiedleńców z centralnej Polski – 28 147, repatriantów^g – 2 716, innych – 3305;
2. Wyznania: rzymskokatolickie – 30 812, ewangelickie – 757, prawosławne – 822, inne chrześcijańskie – 14, greckokatolickie – 2483;
3. Narodowość: polska – 34 730, niemiecka – 8 plus 150 (pochodzenia polskiego, wyłączonych z repatriacji, a dotychczas niezwyfikowanych)^h³¹;

^c Błędny zapis liczbowy powierzchni powiatu. Według *Rocznika statystycznego 1947*, Warszawa 1947, s. 16, powierzchnia powiatu suskiego – według stanu z 31 XII 1946 r. – wynosiła 1 038 km², tzn. 103 800 ha.

^d Brak danych. W punkcie V Opisu pn. *Zagadnienia rolne*, podano, że sady na terenie powiatu zajmowały obszar 300 ha, tzn. 3 km².

^e Chodzi tu o rzekę Liwę, prawy dopływ Nogatu – o długości 111,4 km – której początek biegu rozpoczyna się w Jeziorze Piotrkowskim znajdującym się na terenie obecnego powiatu ilawskiego.

^f Podana liczba mieszkańców została wymieniona również – według stanu na dzień 1 XII 1947 r. – w ogólnym sprawozdaniu sytuacyjnym starosty powiatu suskiego za listopad 1947 r. – por. APO, UW, sygn. 391/106, k. 80.

^g Powinno być: *ekspatriantów*.

^h³¹ Sprawę przeprowadzenia weryfikacji narodowościowej ludności zamieszkałej na obszarze tzw. Ziemi Odzyskanych, regulowały początkowo dwa podstawowe akty prawne: zarządzenie ministra ZO z 6 IV 1946 r. w sprawie trybu stwierdzenia polskiej przynależności narodowej osób zamieszkałych na obszarze Ziemi Odzyskanych (Dziennik Urzędowy MZO, 1946, nr 4, poz. 26) oraz Ustawa Krajowej Rady Narodowej z 28 IV 1946 r. o obywatelstwie Państwa Polskiego osób narodowości polskiej, zamieszkałych na obszarze Ziemi Odzyskanych (DzU 1946, nr 15, poz. 106. W pierwszym punkcie Ustawy stwierdzono m.in.: „prawo obywatelstwa polskiego służy każdej osobie która przed dniem 1 stycznia 1945 r. miała na obszarze Ziemi Odzyskanych stałe miejsce zamieszkania, udowodniła swą polską narodowość przed komisją weryfikacyjną (narodowościową) i uzyskała na tej podstawie stwierdzenie swej polskiej narodowości przez właściwą władzę administracji ogólnej i instancji oraz złożyła deklarację wierności Narodowi i Państwu Polskiemu”. Szerzej na temat procesu weryfikacji ludności na terenie Okręgu Mazurskiego i województwa olsztyńskiego – zob. L. Belzyt, *Między Polską a Niemcami. Weryfikacja narodowościowa i jej następstwa na Warmii, Mazurach i Powiślu w latach 1945–1960*, Toruń 1998. Jak wynika z ustaleń Autora (s. 160) – według stanu na dzień 1 VIII 1947 r. – w powiecie suskim zostały zweryfikowane 1482, a niezwyfikowano – 258 osób. Według stanu na dzień 1 XI 1947 r., liczba zweryfikowanych miała wzrosnąć do 1892 osób. Widoczną rozbieżność liczbą pomiędzy wymienionymi miesiącami należy tłumaczyć, m.in. faktem powrotu około 10 000 Warmiaków i Mazurów – w okresie od listopada 1946 do grudnia 1948 r. – z zagranicy oraz trudną do oszacowania liczbą autochtonów – zarówno niezwyfikowanych jak i zweryfikowanych – wyjeżdżających, w tym samym przedziale czasowym, do stref okupacyjnych w Niemczech.

4. Płeć: męska – 17 508, żeńska – 17 380;
5. Wiek: do lat 7 – 6349, w wieku szkolnym od 7 do 18 [lat] – 9118, 18–65 lat – 18 306, ponad 65 lat – 1115;
6. Utrzymujących się z pracy w: rolnictwie – 23 186, w przemyśle przetwórczo-wytwórczym i usługowym, zarówno fabrycznym, jak i rzemieślniczym – 259, handlu – 4200, administracji – 1500 (wraz z rodzinami), wolne zawody – 80 (wraz z rodzinami), inne – 5959 (wraz z rodzinami)^h.

III. ZNISZCZENIA WOJENNE POWIATU I ODBUDOWA

Rodzaj zniszczonych, względnie odbudowanych obiektów	Liczba	% zniszczenia	Określenie właściciela (państwo, samorząd terytorialny, osoba prywatna)
Fabryki, gazownie, wodociągi, elektrownie, szpitale, szkoły, kościoły, tartaki W trakcie odbudowy wodociągi, szpital powiatowy w Suszu i powiatowy ośrodek zdrowia w Iławie	18	75	gazownie, elektrownie, wodociągi – samorządowe; tartaki – państwowe; fabryki i kościoły – prywatne ⁱ

Liczba hektarów ziemi zaminowanej, nieużytecznej z powodu zasieków i okopów, zajętej na grobownictwo wojenne – ogólnie 2 ha.

IV. STAN PRZEMYSŁU I HANDLU

Przedsiębiorstwa i zakłady przemysłowe:

- 4 czynne tartaki (dotychczas niezgłoszone), zatrudniające 220 osób. Własność: nadleśnictwo państwowe;
- 1 gorzelnia państwowa zatrudniająca 8 osób;
- 5 wytwórni wód gazowanych i rozlewni piwa (prywatnych), zatrudniających 25 osób.

Przedsiębiorstwa, które istniały, oprócz czynnych, przed wojną:

- 9 cegielni, zniszczonych od 50 do 90%;
- 1 cukrownia, zniszczona w 60%;
- 1 fabryka mąki kartoflanej, zniszczona w 95%;
- 3 mleczarnie, zniszczone w około 80%;
- wodociągi w Kisielicach³², zniszczone w 80%;

^h Błąd sumaryczny. Podana w podpunkcie 6 ogólna liczba zatrudnionych, wraz z członkami rodzin, wynosi 35 184 osób i przewyższa o 296 liczbę wszystkich mieszkańców powiatu wymienionych w punkcie I Opisu.

ⁱ Tak w tekście oryginału dokumentu.

³² Zarząd miejskie w Kisielicach i Biskupcu (pow. suski) oraz w Dąbrównie (pow. ostródzki) zostały zlikwidowane na mocy zarządzenia wojewody olsztyńskiego z 31 VII 1946 r. Ich kompetencje przekazano sołtysom miejskim,

- wytwórnia mebli – brak maszynⁱ;
- gazownie w Iławie, Prabutach i Kisielicach, zniszczone od 40 do 85%.

Przemysł ludowy, chałupniczy

- Wytwórnia dywanów w Iławie. Planowane jest jej uruchomienie w 1948 roku³³. Bliższe dane o stanie zatrudnienia – nieznane.

Przedsiębiorstwa i zakłady użyteczności publicznej

- Iława – rzeźnia, wodociągi;
- Prabuty – rzeźnia, wodociągi;
- Susz – rzeźnia, wodociągi.

V. ZAGADNIENIA ROLNE

1. Rodzaje gospodarstw poszczególnych instytucji: 250 ha – zakłady ogrodnicze: Iława, Prabuty, Susz, Kisielice, Wikielec³⁴, Redaki³⁵.
2. Oświata rolna
  - Szkoły rolne, kursy: Babienice³⁶, Rudzienice³⁷, Kisielice – czynne. Przysposobienie Rolniczo-Wojskowe³⁸ – 22 czynne kursy. W Zygnowie³⁹, Dużym Kamieniu⁴⁰, Jędrychowiu⁴¹ i Pławtach⁴² – nieczynne. Brak personelu nauczycielskiego. Ilość ziemi: od 10 do 20 ha. Przysposobienie Rolniczo-Wojskowe: liczba członków – 1100. Działalność aktywna. Możliwość rozwoju szkolnictwa rolnego, zależna jest od personelu nauczycielskiego i od możliwości zagospodarowania ośrodków.

tworząc prowizoryczne gromady miejskie. Rozwiązanie to zostało faktycznie uchylone pismem okólnym MZO z 31 XII 1946 r., zawierającym wykaz miast na tzw. Ziemiach Odzyskanych. Wymienione miejscowości utraciły tym samym status ośrodków miejskich – por. A. Wakar, op. cit, s. 35.

ⁱ Tak w tekście oryginału dokumentu. Mały zakład, zatrudniający 10 pracowników, produkujący kozetki i tapczany, został uruchomiony w Iławie dopiero w lipcu 1949 r. Zob. – J. Dudo, *Przemysł*, w: *Iława...*, s. 370.

³³ Nie odnaleziono informacji na temat realizacji tej inwestycji. W 1947 r. został uruchomiony w Iławie zakład produkcji mat trzcinowych – Z. Dudzińska, *Pionierskie lata*, w: *Iława. Z dziejów miasta i powiatu*, red. M. Lossman, Olsztyn 1972, s. 289, 369, 370.

³⁴ Wikielec – obecnie wieś w gm. Iława, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

³⁵ Redaki – obecnie wieś w gm. Susz, pow., iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

³⁶ Babienice – obecnie: Babięty Wielkie. Wieś w gm. Susz, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

³⁷ Rudzienice – obecnie wieś w gm. Iława, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

³⁸ Por. M. Kaliński, *Przysposobienie rolniczo-wojskowe (1947–1948): zarys historii, dokumenty i materiały*, Warszawa – Pruszków 2002; K. Lesiakowski, *Polityczne uwarunkowania utworzenia i działalności przysposobienia rolniczo-wojskowego młodzieży (1947–1948)*, „Zeszyty Wiejskie” 2016, z. 22, s. 657–671.

³⁹ Nie udało się ustalić obecnej nazwy wymienionej miejscowości.

⁴⁰ Obecnie Kamień Duży. Wieś w gm. Iława, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁴¹ Jędrychowo (w latach 1945–1946 – Henrykowo). Obecnie wieś w gm. Kisielice, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁴² Obecnie Pławty Wielkie. Wieś w gm. Kisielice, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

3. Uprawa roli
  - Rodzaj gleby – piaszczysto-gliniasta
  - Uprawiane rośliny (powierzchnia w ha): żyto – 2228,26, pszenica – 1128,28, jęczmień – 2856,47^k, owies – 1709,97, gryka – 48,83, okopowe – 2994,85 (w tym: buraki cukrowe – 580,24), rośliny strączkowe – 786,07, rośliny oleiste – 248,77 i włókniste – 115,90 (w tym: len – 113,29, rzepak – 106,06), warzywa – 68,37, sady – 300.
  - Maszyny i narzędzia rolnicze – brak w 70%.
  - Możliwość zaopatrzenia się w brakujące [maszyny i narzędzia rolnicze] – w fabrykach narzędzi rolniczych (warunki nieznane).
  - Liczba traktorów – 48. Wypożycza się [je] według cen wydanych przez Min[isterstwo] Rol[nictwa] i Ref[orm] Rol[nych].
  - Liczba koni zdolnych do pracy – 2300.
  - Nawozy sztuczne [są pozyskiwane ze]: Spółdzielni Rolniczo-Handlowej „Samopomocy Chłopskiej” (azotowe, fosforowe, potasowe, wapno).
  - Nasiona [są pozyskiwane z]: akcji siewnej – na skrypty dłużne.

4. Gospodarka hodowlana
  - Stan inwentarza żywego [w sztukach]: krów – 5200, koni – 3429, świń – około 8000, kóz – 516, owiec – 1022, drobiu – około 25 000.
  - W powiecie występują rasy mieszane. Ze względu na warunki lokalne najodpowiedniejsze byłyby rasy: nizinna (holenderska) i czerwona (polska)¹. Istnieje możliwość sprowadzenia większej liczby bydła z centralnej Polski [na kredyt] od 3 do 5 lat – spłaty przez [Państwowy] Bank Rolny. Rasy jak wyżej.
  - Stacje hodowlane zwierząt rasowych – brak.
  - Punkty kopulacyjne – ustalono trzy punkty, w: Kamieńcu⁴³, Rudzienicach i Biskupcu⁴⁴ – lecz nie zrealizowano.
  - Punkty opieki weterynaryjnej: Iława, Susz, Prabuty, Kisielice.
  - Liczba lekarzy weterynarii – 2.
  - Nasilenie chorób zwierzęcych – nosaczna – dwa wypadki[...] Lekarze weterynarii pracują prywatnie.
  - Rzeźnie – 5, [w:] Suszu, Prabutach, Iławie, Kisielicach i Biskupcu.
  - Punkty uboju – jak wyżej.
  - Grzebowiska [zwierzęce] – w każdej gromadzie.

^k Część liczby dopisana odręcznie czarnym tuszem.

¹ Chodzi tu o rasy krów.

⁴³ Kamieniec – obecnie osada w gm. Susz, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁴⁴ Biskupiec (Biskupiec Pomorski) w 1946 r. utracił prawa miejskie. Obecnie siedziba gminy w pow. nowomiejskim, woj. warmińsko-mazurskie.

- Pasza
  - Stan łąk i pastwisk – dostateczny. W 70% łąki słodkie, poza tym pasza okopowo-zbożowa.
5. Rybactwo
- Ilość wód zarybionych – wszystkie jeziora, rzeki Drwęca oraz Libe o powierzchni ponad 13 000 ha¹.
  - Liczba ludzi zatrudnionych w rybactwie (wraz z sezonowymi) – około 250. Sprzęt rybacki – dostateczny. Spółki rybackie – 2, [w:] Iławie i Prabutach. Przewiduje się możliwość rozwoju z chwilą uaktywnienia zarybiania.
6. Pszczelarstwo
- Liczba uli – 167. Związki pszczelarskie – brak. Z chwilą większego nasilenia w kierunku pszczelarstwa są widoki w rozwoju [...]. Warunki ku temu pomyślne.
7. Myślistwo
- Występujące gatunki zwierząt: jelenie, dziki, lisy, zające, kaczki. Polowania – nie odbywają się. Drzewostan: 70% [drzew] iglastych, 30% [drzew] liściastych. Przebiegająca liczba osób trudniących się myślistwem – 50. Związki myśliwskie – 1.
8. Przetwórstwo płodów rolnych: wiatraki – 6, młyny wodne – 6 (w tym 1 nieczynny), [młyny] elektryczne – 1, gorzelnie – 7 (1 czynna), mleczarnie – 3, cukrownia – 1 (nieczynna).
9. Sprzedaż płodów rolnych: Spółdzielnia „Społem” – 1, Spółdzielnia Rolniczo-Handlowa „Samopomocy Chłopskiej”, piekarnie – 16.
10. Planowanie rozszerzenia działalności pewnych działów
- Zorganizowanie robót publicznych i zatrudnienie przy nich najbardziej potrzebnej ludności powiatu. Poza tym uruchomienie domów dla starców.

VI. ZAGADNIENIA ZDROWIA

- Lekarzy – 5, felczerów – 1, lekarzy dentyków – 1, pielęgniarek – 6.
- Szpitale – 1, ośrodki zdrowia – 3, przychodnie dentyckie – 1, apteki – 3, punkty opieki nad matką i dzieckiem – 3 (przy ośrodkach zdrowia). Opieka nad młodzieżą szkolną jest w każdym ośrodku zdrowia. Poza tym są lekarze szkolni, którzy badają stan zdrowia w szkołach.

¹ W pierwszym punkcie Opisu pn. Położenie powiatu, ogólną powierzchnię wód podano jako 13 495 ha, tzn. 134,95 km².

Stan zdrowia ludności

- Liczba chorych na: gruźlicę – 400, jaglicę – 35, choroby weneryczne – 250. Sporadyczne wypadki chorób dziecięcych.
- Walka z nimi: istnieje 1 dezynfektor.
- Propaganda spraw zdrowia: prowadzi się na szeroką skalę akcję przeciw gruźlicy. Kolumna przeciwepidemiczna – w reorganizacji. Szczepienia przeciwko tyfusowi i ospie – zakończone.
- Zielarstwo lecznicze – prowadzą miejscowe apteki. Oddział zakaźny istnieje przy szpitalu pow. w Suszu.
- Nadzór nad żywnością – jest prowadzony.
- Wodociągi – są przeprowadzane badania wody, stacje pomp również. Kontrole wodociągów [są prowadzone] przez komisję sanitarną. Zbiorniki na wodę – są utrzymane w stanie dostatecznej higieny. Kanalizacja – uruchomiona. Oczyszczanie – dostateczne.
- Kąpieliska publiczne – odkryte. Plaża przy jeziorze Geserich⁴⁵ w Iławie .
- Higiena: osiedli – dobra, szkolna – dobra, zakładów użyteczności publ[icznej] – dostateczna.
- Wychowanie fizyczne – dostateczne.
- Koła sportowe – istnieją w organizacjach. Liczba członków – około 210. Liczba urządzeń sportowych: boiska – 3, stadiony – 3, hale sportowe – 1, sale gimnastyczne – 1, jeziora z plażami, przystanie wioślarskie – 3, korty tenisowe – 3 (nieczynne), strzelnice małokalibrowe – 1 (nieczynna), dziecińce i ogrody jordanowskie – 8 (w okresie letnim), parki – 1, lasy – dużo.
- Planowany rozwój działalności – organizacja dalszych klubów sportowych będzie wzrastać w miarę zagospodarowania powiatu.
- Możliwości rozwoju – fundusze na zakup sprzętu sportowego^m.

VII. OPIEKA SPOŁECZNA

- Instytucje sprawujące opiekę: P[owiatowy] K[omitety] O[pieki] S[połecznej], „Caritas”⁴⁶, P[olski] C[zerwony] K[rzyż]. [Powiatowy] Komitet Opieki Społecznej nie stoi na wysokości swego zadania. „Caritas”, ze względu na słabe fundusze jakimi rozporządza, również nie spełnia swego zadania. PCK przejawia aktywną pracę.

⁴⁵ Właściwie: niem. Geserich See. Obecnie: Jezioro Jeziorak. Najdłuższe jezioro w Polsce (27,45 km), o powierzchni 31,52 km², położone na Pojezierzu Iławskim.

^m Tak w tekście oryginału dokumentu.

⁴⁶ Związek „Caritas” Diecezji Warmińskiej w Olsztynie rozpoczął faktyczną działalność już 25 IX 1945 a erygowany kanonicznie został 26 III 1946 r. Dyrektorem związku diecezjalnego był – w latach 1945–1950 – ks. Augustyn Scharnowski (Szarnowski) – por. Ks. D. Zamiatąła, „Caritas”. *Działalność i likwidacja organizacji 1945–1950*, Lublin 2000.

- Zakłady opieki całkowitej [...] – brak.
- Opieka częściowa – 5 punktów opieki nad matką i dzieckiem i 5 kuchni ludowych.
- Zaopatrywanie w odzież (dary UNRRA⁴⁷, inne) – trwa od 1946 roku do dnia dzisiejszego.
- Akcja pomocy zimowej 1947 roku – w toku.
- Akcja [tworzenia] rodzin zastępczych – około 20 rodzin.
- Planowany rozwój działalności opieki społecznej, względnie jego możliwości i potrzeby: zorganizowanie i urządzenie żłobka, warsztatów pracy – dotacje na kapitalny remont budynków przeznaczonych na ten cel i wewnętrzne urządzenia.
- Liczba osób korzystających z opieki społecznej, względnie wybitnie jej potrzebujących [...] – korzysta około 700 osób stałych, dorywczo – 450, dzieci do lat 3 – 400.

VIII. OŚWIATA, KULTURA I SZTUKA

- Liczba szkół [podstawowych] – 46, liczba uczniów – 5349. Uwagi co do budynków – budynki wymagają remontów w granicach do 25%. Pomocy szkolnych brak w 80%.
- Szkoły średnie [ogólnokształcące]: liczba uczniów – 116. Budynki szkół średnich wymagają kapitalnych remontów. Pomocy naukowych – brak.
- Szkoły zawodowe – 2. Liczba uczniów – 50. W projekcie jest uruchomienie warsztatu stolarskiego przy szkole w Suszu.
- Szkoły i kursy doksztalające dla dorosłych – kursów doksztalających na terenie tut[ejszego] powiatu jest 11. Liczba uczniów – 210. Nauka odbywa się w godzinach wieczornych. Oprócz tego są zorganizowane 4 świetlice.
- Kursy doksztalające dla nauczycieli – brak.

Biblioteki publiczne

- Powiatowa Biblioteka Publiczna⁴⁸ licząca 1000 tomów. W toku organizacji [jest] biblioteka Związku Zaw[odowego] Prac[owników] Państw[owych].
- Zespoły teatralne amatorskie – koło amatorskie przy Związku [Zawodowym] Pracowników Państwowych, liczące około 20 osób, przejawia wielką działalność.

⁴⁷ UNRRA (ang. United Nations and Rehabilitation Administration) – Administracja Narodów Zjednoczonych do Spraw Pomocy i Odbudowy.

⁴⁸ Powiatowa Biblioteka Publiczna w Iławie została powołana do życia, przez Wydział Powiatowy Starostwa Powiatowego w Suszu z siedzibą w Iławie, we wrześniu 1946 r. Jej organizacja została powierzona Stanisławowi Gintowskiemu – ówczesnemu kierownikowi kultury i sztuki w starostwie – oraz jego żonie Danucie. W grudniu 1946 r. kierowniczką biblioteki została Danuta Pietruszka, z zawodu nauczycielka. Siedziba PBP mieściła się, do 1948 r., w budynku Komitetu Powiatowego PPR przy ul. Kościuszki – zob. W. Niesiołędzki, *Życie kulturalne w Iławie w latach 1946–1997*, w: *Iława...*, s. 252.

Muzyka

- Dwa chóry kościelne i chór koła dramatycznego [...] ^a

Stowarzyszenia i związki

- Związki zawodowe, związki młodzieżowe: Z[wiązek] W[alki] M[łodych] ⁴⁹, O[rganizacja] M[łodziży] T[owarzystwa] U[niwersytetu] R[obotniczego] ⁵⁰, Z[wiązek] Harcerstwa P[olskiego]. ZWM – około 40 członków. Harcerstwo – około 250 członków. ZHP przejawia aktywną pracę na polu społecznym i kulturalno-oświatowym. Praca związków młodzieżowych napotyka na trudności ze względu na brak odpowiednich instruktorów.

IX. SPRAWY WYZNANIOWE

- Wyznania: rzymskokatolickie, ewangelickie, prawosławne, grekokatolickie – 34 888 członków ^o.
- Świątyni na terenie powiatu jest 24, z czego zdewastowanych – 7 i spalonych – 4 (świątynie rzymskokatolickie). Inne parafie, oprócz wyznania rzymskokatolickiego, nie są zorganizowane. Księży rzymskokatolickich – 9 (innych nie ma). Majątki kościelne istnieją przy kościołach.

X. KOMUNIKACJA, DROGI (W KM):

- Państwowe – 61, wojewódzkie – 49, powiatowe – 123, gminne – 292, wodne – połączenie Iława–Elbląg, lotnicze – brak. Stan dróg w powiecie – dobry.
- Mosty: Iława – w trakcie remontu, Gramoty ⁵¹ (na granicy z pow. lubawskim). Stan dobry [...] ^p.
- Turystyka (wydawnictwa turystyczne rozpowszechnione na tut. terenie, miejscowości godne zwiedzenia, fotografia) – brak.
- Możliwości rozwoju – sprawa aktualna z chwilą odbudowy miast w powiecie.

XI. BEZPIECZEŃSTWO

- Straże pożarne – 21 [jednostek], naczelnicy –^r, strażaków – 413, samarytanek ⁵² – 9.

^a Pominięto kolejne podpunkty kwestionariusza: „Plastyka”, „Muzea i zabytki”, „Krzewienie kultury i sztuki” i „Radiofonizacja”, opatrzone informacją: „brak”.

⁴⁹ Związek Walki Młodych – organizacja młodzieżowa, działająca w latach 1943–1948 jako przybudówka Polskiej Partii Robotniczej.

⁵⁰ OM TUR – organizacja młodzieżowa, działająca w latach 1926–1936 oraz 1944–1948. Ideowo związana z ruchem socjalistycznym.

^o Wymieniona liczba jest równa liczbie wszystkich mieszkańców powiatu, podanej w punkcie pierwszym Opisu.

⁵¹ Właściwie: Gromoty. Obecnie wieś w gm. Iława, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

^p Pominięto kolejne podpunkty kwestionariusza: „Przedsiębiorstwa wytwórczości materiałów drogowych i środków komunikacyjnych” oraz „Hydrologia z meteorologią”, opatrzone informacją: „brak”.

^r Brak danych.

⁵² Samarytanka – chodzi tu o członkinię żeńskiego oddziału ochrony przeciwpożarowej – por. <https://www.ppoz.pl/index.php/zajrzyj-do-srodka/historia-i-tradycje/1808-samarytanka> (dostęp: 21 VIII 2021 r.).

- Tabor: 1 samochód w remoncie, 13 sikawek czynnych, 12 nieczynnych, 5 motopomp, z czego 2 czynne.
- Miejscowości, gdzie jeszcze brak [jednostek straży pożarnych]: Jałtowo Duże⁵³, Goryń⁵⁴, Prawitowo⁵⁵, Dziarnówki⁵⁶, Karaś⁵⁷, Kalitki⁵⁸, Kamionka⁵⁹, Zalesie⁶⁰.
- Straże porządkowe
- Warty nocne – są czynne w każdej gromadzie na terenie tut. powiatu.
- Areszty administracyjne – z braku funduszy areszty administracyjne dotychczas nie są zorganizowane.

XII. ADMINISTRACJA POWIATU – PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY POWIATU⁶¹

[Gminy wiejskie]

- Gmina Gdakowo⁶²
Sołectwa: Gdakowo, Szajpnice⁶³, Laskowice⁶⁴, Rodowo⁶⁵, Antonin⁶⁶, Słoneczno⁶⁷, Gontyń⁶⁸.
- Gmina Harnowo⁶⁹
Sołectwa: Harnowo, Jastrzębie⁷⁰, Jałtowo Duże, Sarnowo⁷¹, Prawitowo, Woskowo⁷², Marianki⁷³.
- Gmina Iława – wieś

⁵³ Właściwie: Jawty Wielkie. Obecnie wieś w gm. Susz, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁵⁴ Goryń – obecnie wieś w gm. Kiselice, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁵⁵ Prawitowo – nie udało się ustalić obecnej nazwy miejscowości. Być może chodzi o ówczesną gromadę Pili-chowo, w gm. Klimy, pow. suski, woj. olsztyńskie w latach 1946–1954.

⁵⁶ Właściwie: Dziarnówko. Obecnie osada w gm. Iława, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁵⁷ Karaś – obecnie wieś w gm. Iława, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie

⁵⁸ Obecnie Kaletka – osada leśna w gm. Iława, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁵⁹ Kamionka – obecnie osada w gm. Iława, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie

⁶⁰ Zalesie – nie udało się ustalić obecnej nazwy miejscowości.

⁶¹ Miasta Iława, Prabuty i Susz posiadały status jednostek samorządowych. Jedynym miastem na terenie województwa olsztyńskiego, w latach 1946–1950, wydzielonym z obszaru powiatowego związku samorządowego, i tym samym będącym jednocześnie powiatem grodzkim oraz jednostką samorządową był Olsztyn – zob. Z. Chmielewski, *Kancelaria miejska na ziemiach zachodnich i północnych w latach 1945–1950*, cz. 1, Szczecin 1982, s. 53–54.

⁶² Gdakowo – obecnie wieś w gm. Prabuty, pow. kwidzyński, woj. pomorskie.

⁶³ Szajpnice – obecnie Sypanica. Wieś w gm. Prabuty, pow. kwidzyński, woj. pomorskie.

⁶⁴ Laskowice – obecnie wieś w gm. Prabuty, pow. kwidzyński, woj. pomorskie.

⁶⁵ Rodowo – obecnie wieś w gm. Prabuty, pow. kwidzyński, woj. pomorskie.

⁶⁶ Antonin – obecnie wieś w gm. Prabuty, pow. kwidzyński, woj. pomorskie.

⁶⁷ Słoneczno – nie udało się ustalić obecnej nazwy miejscowości.

⁶⁸ Gontyń – obecnie Gonty. Wieś w gm. Prabuty, pow. kwidzyński, woj. pomorskie.

⁶⁹ Harnowo (od 1946 r. Klimy) – obecnie wieś w gm. Kiselice, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁷⁰ Jastrzębie – nie udało się ustalić obecnej nazwy miejscowości.

⁷¹ Sarnowo – nie udało się ustalić obecnej nazwy miejscowości. Być może chodzi o obecną osadę Sarnówek w gm. Iława, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁷² Woskowo – nie udało się ustalić obecnej nazwy miejscowości.

⁷³ Marianki – nie udało się ustalić obecnej nazwy miejscowości.

- Sołectwa: Karaś, Stradomno⁷⁴, Radomek⁷⁵, Daule⁷⁶, Szepleżyzna⁷⁷, Wikielec, Nowy Dwór⁷⁸, Pławice⁷⁹, Dziarnówki Małe⁸⁰, Dziarnówki Duże⁸¹.
- Gmina Jędrzychowo
Sołectwa: Jędrzychowo, Łęgnowo⁸², Mózgowo⁸³, Głodowo⁸⁴, Jakubowo⁸⁵, Ząbrowo⁸⁶, Tręplin⁸⁷, Winnica⁸⁸, Rydzewo⁸⁹, Babiec⁹⁰, Gulbin⁹¹.
- Gmina Kielice
Sołectwa: Kielice, Biskupiec⁹², Piotrowice⁹³, Sztynwałd⁹⁴, Kuczwały Duże⁹⁵, Kuczwały Małe⁹⁶, Goryń⁹⁷, Biszów⁹⁸, Ludowko⁹⁹, Kontowo¹⁰⁰
- Gmina Piotrkowo¹⁰¹
Sołectwa: Piotrkowo, Pomiatowo¹⁰², Kolnowo¹⁰³, Sarkowo¹⁰⁴, Falkowo Małe¹⁰⁵.
- Gmina Różan¹⁰⁶
Sołectwa: Różan, Jakubki¹⁰⁷, Lipowo Małe¹⁰⁸, Albrechtowo Małe¹⁰⁹, Michałowo¹¹⁰,

⁷⁴ Stradomno – obecnie wieś w gm. Iława, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁷⁵ Radomek – obecnie wieś w gm. Iława, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁷⁶ Daule – obecnie Dół. Wieś w gm. Iława, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁷⁷ Właścwie: Szepleżyzna. Obecnie wieś w gm. Iława, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁷⁸ Nowy Dwór – nie udało się ustalić obecnej nazwy miejscowości.

⁷⁹ Pławice – obecnie Pławty Wielkie. Wieś w gm. Kielice, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁸⁰ Dziarnówki Małe – obecnie Dziarnówko. Osada w gm. Iława, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁸¹ Dziarnówki Duże – obecnie Dziarny. Wieś w gm. Iława, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁸² Właścwie: Łęgowo, obecnie wieś w gm. Kielice, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁸³ Mózgowo – obecnie wieś w gm. Iława, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁸⁴ Właścwie: Gałdowo, obecnie wieś w gm. Iława, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁸⁵ Właścwie: Jakubowo Kisielickie, obecnie wieś w gm. Susz, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁸⁶ Ząbrowo – obecnie wieś w gm. Iława, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁸⁷ Właścwie: Trupel, obecnie wieś w gm. Kielice, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁸⁸ Nie udało się ustalić obecnej nazwy miejscowości.

⁸⁹ Nie udało się ustalić obecnej nazwy miejscowości.

⁹⁰ Nie udało się ustalić obecnej nazwy miejscowości.

⁹¹ Gulbin – obecnie Gulb. Wieś w gm. Iława, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁹² Biskupiec – obecnie wieś gminna w pow. nowomiejskim, woj. warmińsko-mazurskie.

⁹³ Piotrowice – nie udało się ustalić obecnej nazwy miejscowości.

⁹⁴ Sztynwałd – obecnie Tynwałd. Wieś w gm. Iława, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁹⁵ Kuczwały Duże – nie udało się ustalić obecnej nazwy miejscowości.

⁹⁶ Kuczwały Małe – nie udało się ustalić obecnej nazwy miejscowości.

⁹⁷ Goryń – obecnie wieś w gm. Kielice, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁹⁸ Nie udało się ustalić obecnej nazwy miejscowości.

⁹⁹ Nie udało się ustalić obecnej nazwy miejscowości.

¹⁰⁰ Właścwie: Kantowo, obecnie osada w gm. Kielice, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

¹⁰¹ Piotrkowo – obecnie wieś w gm. Susz, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie

¹⁰² Nie udało się ustalić obecnej nazwy miejscowości.

¹⁰³ Nie udało się ustalić obecnej nazwy miejscowości.

¹⁰⁴ Nie udało się ustalić obecnej nazwy miejscowości.

¹⁰⁵ Właścwie: Falknowo Małe, obecnie osada w gm. Susz, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

¹⁰⁶ Różan – obecnie Różnowo. Wieś w gm. Susz, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

¹⁰⁷ Jakubki – obecnie Jakubowo. Wieś w gm. Prabuty, pow. kwidzyński, woj. pomorskie.

¹⁰⁸ Nie udało się ustalić obecnej nazwy miejscowości.

¹⁰⁹ Albrechtowo Małe – obecnie Olbrachtówko. Wieś w gm. Susz, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

¹¹⁰ Michałowo – obecnie wieś w gm. Susz, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

Bornice¹¹¹, Stankowo¹¹², Wiśniewo¹¹³.

– Gmina Rudzienice

Sołectwa: Rudzienice, Wilczyny¹¹⁴, Frydnowo¹¹⁵, Franciszkowo¹¹⁶, Nowa Wieś¹¹⁷, Borki¹¹⁸, Gramoty, Leśniewo Duże¹¹⁹, Montyki¹²⁰, Wiewiórki¹²¹, Zalesie, Kamień¹²², Szalkowo¹²³.

Organy administracyjno-państwowe⁵

– Starosta: Mieczysław Czerwiński

– Wicestarosta: Stanisław Gintowt¹²⁴

– Referaty [starostwa]: ogólno-organizacyjny, budżetowo-gospodarczy, administracyjno-prawny, karno-administracyjny, ochrony przed pożarami i innymi klęskami, społeczno-polityczny, wojskowy, osiedleńczy, aprowizacji, przemysłowy, opieki społecznej, odbudowy, pomiarów, zdrowia, kultury i sztuki, rolnictwa i reform rolnych, weterynarii.

– Liczba pracowników starostwa – 63.

Organy administracji samorządowej

– Powiatowa Rada Narodowa w Suszu z [siedzibą w Iławie]:

1) Mieczysław Krajewski¹²⁵ (PPS) – przewodniczący PRN – urzędnik, 2) Józef Krzesiński¹²⁶ – zastępca przewodniczącego – I sekretarz Komitetu Powiatowego

¹¹¹ Bornice – obecnie wieś w gm. Susz, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie

¹¹² Stankowo – obecnie Stańkowo. Wieś w gm. Prabuty, pow. kwidziński, woj. pomorskie.

¹¹³ Wiśniewo – prawdopodobnie chodzi tu o obecny Wiśniówek. Osada w gm. Susz, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie. Wieś o nazwie Wiśniewo znajduje się obecnie w gm. Lubawa, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

¹¹⁴ Własciwie: Wilczany, obecnie osada w gm. Iława, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

¹¹⁵ Własciwie: Frednowy, obecnie wieś w gm. Iława, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

¹¹⁶ Franciszkowo – obecnie wieś w gm. Iława, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

¹¹⁷ Nowa Wieś – obecnie wieś w gm. Iława, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

¹¹⁸ Borki – obecnie Borek. Część wsi Franciszkowo w gm. Iława, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

¹¹⁹ Leśniewo – obecnie Laseczno. Wieś w gm. Iława, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

¹²⁰ Własciwie: Mątyki, obecnie wieś w gm. Iława, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

¹²¹ Własciwie: Wiewiórka, obecnie wieś w gm. Iława, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

¹²² Kamień – obecnie Kamień Duży. Wieś w gm. Iława, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

¹²³ Szalkowo – obecnie wieś w gm. Iława, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁵ *Tak w tekście oryginału dokumentu. Chodzi tu o starostwo powiatowe jako organ administracji ogólnej I instancji.*

¹²⁴ Stanisław Gintowt (1913–1963) w czerwcu 1945 r. przyjechał do Okręgu Mazurskiego, gdzie otrzymał zatrudnienie w Starostwie Powiatowym w Suszu. Był kolejno kierownikiem referatu budżetowo-gospodarczego (1945–1946) i kierownikiem referatu przemysłowego (1946–1947). Na mocy decyzji wojewody olsztyńskiego, od 1 VII do 31 XII 1947 r., pełnił obowiązki wicestarosty powiatu suskiego. Dekretem MZO z 31 XII 1947 r. został mianowany wicestarostą suskim. W latach 1946–1947 był również wiceprzewodniczącym i członkiem prezydium PRN w Iławie. Dekretem MZO z 2 XII 1948 r. został przeniesiony służbowo z Iławy i mianowany starostą powiatu bartoszyckiego. por. R. Syrwid, *Starostowie Warmii i Mazur...*, s. 164–169 (nota biograficzna S. Gintowta).

¹²⁵ Mieczysław Krajewski (ur. w 1910 r.) od 1945 r. w Suszu. Referent starostwa do spraw przemysłu i opieki społecznej, a następnie pełnomocnik Funduszu Inwestycyjnego Ziem Odzyskanych w powiecie suskim. Przewodniczący PRN w Suszu/Iławie (11 V 1946–lipiec 1948), zob. T. Filipkowski, *Dzieje Iławy po 1945 roku*, w: *Iława...*, s. 164–165.

¹²⁶ Józef Krzesiński – I sekretarz KP PPR (1 X 1946–15 XII 1948) i KP PZPR (grudzień 1948 – styczeń 1949)

PPR. [Członkowie:] 3) Stanisław Gintowt (PPR) – wicestarosta, 4) Witold Pi-
kulski¹²⁷ (PPS) – urzędnik, 5) Stefan Sadura¹²⁸ (PPS) – naczelnik parowozowni
PKP, 6) Włodzimierz Arsenik (PPR) – pracownik PKP, 7) Piotr Poskrub-
ka (bezpartyjny) – rolnik, 8) Franciszek Bleja (PPR) – pracownik [Związku]
„Samopomocy Chłopskiej”, 9) Michał Biedź-Bielawski (bezp.) – naczelnik
poczty w Suszu, 10) Władysław Bramowicz (PPR) – rolnik, 11) Jan Czapran
(bezpartyjny) – sędzia Sądu Grodzkiego w Suszu, 12) Roman Czarnecki (bezp.)
– rolnik, 13) Bolesław Domański (PPS) – urzędnik, 14) Justyn Gintowt-Dzie-
wałtowski (bezp.) – aptekarz, 15) Franciszek Giza (bezp.) – pracownik „Spo-
łem”, 16) Jerzy Gładczenko junior (PPS) – urzędnik, 17) Józef Gola¹²⁹ (PPR)
– zastępca szefa P[owiatowego] U[rzędu] B[ezpieczeństwa] P[ublicznego], 18)
Antoni Grzechowiak (PPR) – rybak, 19) Józef Grzywacz (SL¹³⁰) – rolnik, 20)
Antoni Bortniczuk – sekretarz PK PPS, 21) Jan Jastrzębski (PPS) – nauczyciel,
22) Stanisław Jekiel (bezp.) – inżynier, urzędnik, 23) Franciszek Kierski (PPR)
– rolnik, 24) Józef Korol (PPS) – pracownik PKP, 25) Stefan Kriegier¹³¹ (PPS)
– mistrz kominiarski, 26) Mikołaj Lebedzewicz (PPR) – rolnik, 27) Mieczys-
ław Czerwiński (PPS) – starosta, 28) Ignacy Mazur (SP¹³²) – pracownik pań-
stwowy, 29) Henryk Niessner (PPS) – dyrektor Gimnazjum [w Prabutach], 30)
Stanisław Ochlak (PPS) – rolnik, 31) ks. Zdzisław Piechowiak (bezp.) – kate-
cheta szkolny, 32) Tadeusz Pokoniewski (PPS) – pracownik przedsiębiorstwa
państwowego¹³³, 33) Marian Przybył (bezp.) – rolnik, 34) Jan Rogowski (PPR)
– urzędnik, 35) Antoni Sadowski (PPR) – rolnik, 36) Aleksander Sokołowski

w Iławie – por. M.T. Korejwo, *PZPR na Warmii i Mazurach 1948–1990. Struktury, organizacja, ludzie*, Białystok – Olsz-
tyn – Warszawa 2021, s. 523; D. Krysiak, *Polska Partia Robotnicza w województwie olsztyńskim w latach 1945–1948. Struktury – kadry – działalność*, Olsztyn – Białystok – Warszawa 2017, s. 139.

¹²⁷ Witold Piłulski (ur. w 1913 r.) początkowo urzędnik, a następnie wicestarosta (10 VI 1949 – VI 1950) w starostwie powiatowym w Suszu/Iławie. Działacz społeczny zaangażowany m.in. w działalność amatorskiego koła teatralnego Związku Zawodowego Pracowników Państwowych przy starostwie powiatowym w Iławie (1946–1947). Członek PPS (od 1946 r.), przewodniczący (?1947 – 15 IV 1948) i członek PK PPS w Iławie (15 IV – 15 XII 1948), członek Rady Wojewódzkiej PPS (3 X – 15 XII 1948), por. Z. Dudzińska, *Kultura, w: Iława. Z dziejów miasta...*, s. 406; T. Filipkowski, *op. cit.*, s. 166; W. Niesiołowski, *op. cit.*, s. 248; R. Syrwid, *Od partnerstwa do wymuszonej jedności. Olsztyńska organizacja Polskiej Partii Socjalistycznej w latach 1945–1948*, Łódź 2004, s. 266, 336.

¹²⁸ Stefan Tomasz Sadura (ur. w 1909 r.)- od kwietnia 1945 r. naczelnik parowozowni głównej PKP w Iławie. Członek PPS (od 1 III 1947 r.), członek PK PPS w Iławie (? marzec–grudzień 1948 r.). Radny PRN i członek Wydziału Powiatowego w Iławie – zob. APO, Wojewódzki Komitet PPS w Olsztynie 1945–1948, sygn. 1094/24, k. 84. Karta personalna S. Sadury; T. Filipkowski, *op. cit.*, s. 165–166.

¹²⁹ Józef Gola – ppor., p.o. szefa PUBP/PUdsBP w Iławie (27 VI 1947 – 30 VI 1951) – por. *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*. t. 1: 1944–1956, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005, s. 326.

¹³⁰ SL – Stronnictwo Ludowe

¹³¹ Właściwie: Stefan Krygier.

¹³² SP – Stronnictwo Pracy.

¹³³ Tadeusz Pokoniewski dyrektorem Technicznej Obsługi Rolnictwa w Iławie – por. Zarządzenie Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z dnia 10 lutego 1947 r., wydane w porozumieniu z Ministrem Skarbu i Prezesem Centralnego Urzędu Planowania o utworzeniu Przedsiębiorstwa Państwowego „Techniczna Obsługa Rolnictwa – Przedsiębiorstwo Państwowe” – *Monitor Polski* 1947, nr 75, poz. 492.

(SP) – urzędnik, 37) Franciszek Sosin (SP) – urzędnik, 38) Władysław Stankiewicz (PPS) – pracownik państwowy, 39) Stanisław Stępnia (bezp.) – rolnik, 40) Jan Stoklasa (SL) – rolnik, 41) Feliks Szałkowski (PPR) – rolnik, 42) Władysław Sygnarski¹³⁴ (PPS) – lekarz powiatowy, 43) Stefan Tomala (SL) – rolnik, 44) Tadeusz Tuliński (SL) – urzędnik, 45) Albin Tyll (bezp.) – rolnik, 46) Stefan Wierzbicki (bezp.) – lekarz weterynarii, 47) Józef Zarzembłowski (SP) – urzędnik, 48) Leon Żuchliński (SL) – urzędnik, 49) Jan Sosnowski (PPS) – urzędnik, 50) Stanisław Masalski (PPS) – urzędnik, 51) Władysław Mirosław (SL) – rolnik, 52) Stefan Kurkiewicz (PPS) – pracownik PKP, 53) Wacława Watkowska (PPR) – bez zawodu (przy mężu).

– Prezydium PRN

Przewodniczący – Mieczysław Krajewski (PPS), zastępca przewodniczącego – Józef Krzesiński (PPR), członkowie: Stefan Sadura (PPS), Antoni Sadowski (PPR), Witold Pikulski (PPS).

– Wydział Powiatowy¹³⁵

Kierownik Wydziału – Jan Rabczak (bezp.), inspektor samorządowy – Jan Jabłoński (SD¹³⁶), [urzędnicy]: Wanda Bagińska (bezp.), Władysława Machuj-ska (bezp.), Elżbieta Wieczorkówna (bezp.)¹³⁷

Rady miejskie

– Iława¹³⁸

¹³⁴ Władysław Kazimierz Sygnarski (ur. w 1914 r.) w Prabutach od 15 VI 1946 r. Organizator i kierownik powiatowego szpitala zakaźnego w Prabutach, założyciel miejskiego ośrodka zdrowia (1946–1947). Lekarz powiatu suskiego od 1 IV 1947 do 29 II 1952 r. Członek MRN w Prabutach (od 20 VIII 1946 r.) i PRN w Iławie (od 1946 r.) – zob. A. Skrobaczki, *Album lekarzy-pionierów Okręgu Mazurskiego 1945–1946. Materiały biograficzne*, Olsztyn 1980, s. 135–137 (biogram W. Sygnarskiego). Zob. też: Z. Dudzińska, *Służba zdrowia, w: Iława. Z dziejów miasta...*, s. 412, 413, 415, 419; T. Filipkowski, op. cit., s. 184, 197–198; S. Słowiński, *Prabuty. Powiśle 1945–1956. Historia powojenna miasta Prabuty i regionu*, Wejherowo 2019, s. 67.

¹³⁵ Wydział Powiatowy – w zestawieniu wymieniono jedynie obsadę personalną biura Wydziału. Pierwszy skład Wydziału Powiatowego – wybranego na trzecim posiedzeniu PRN w Suszu 11 VII 1946 r. – tworzyli: W. Bramowicz (Jakubowo Kisielićkie), J. Gintowt-Dziewałtowski (Susz), ks. Jan Przybylski (administrator parafii w Kisielicach 1946–1957), W. Sygnarski (Prabuty), E. Wiśniewski (Susz), Franciszek Zalewski (Biskupiec) – APO, PRN w Iławie 1946–1950, sygn. 399/2. Protokół z posiedzenia PRN w Iławie 11 VII 1946, k. 12. Szerzej na temat kształtowania się powojennej administracji w Okręgu Mazurskim i województwie olsztyńskim w latach 1945–1950 zob. R. Tomkiewicz, *Ułomna samorządność Polski Ludowej. Warmia i Mazury 1945–1990*, Olsztyn 2016, s. 20–34.; idem, *Wydział Wojewódzki, jako element powojennego samorządu terytorialnego (1946–1950)*, „Rocznik Ziemi Zachodnich” 2017, t. 1, s. 231–247.

¹³⁶ SD – Stronnictwo Demokratyczne.

¹³⁷ PRN w Suszu została powołana 11 VI 1946 r. Uchwała o przeniesieniu siedziby władz powiatowych z Suszu do Iławy – przy zachowaniu nazwy powiatu – zapadła 27 VII 1946 r. na posiedzeniu PRN w Suszu. Uchwała ta została zaakceptowana decyzją wojewody olsztyńskiego Zygmunta Robla z 14 VIII 1946 r. Szerzej na ten temat: T. Filipkowski, op. cit., s. 154; R. Tomkiewicz, *Susz 1945–1950. Odradzanie się organizmu miejskiego*, w: *Susz. Z dziejów miasta i okolic*, red. J. Cygański, s. 152–153. Por też: *Aneks: Fragmenty protokołów z posiedzeń Powiatowej Rady Narodowej w Suszu w sprawie przeniesienia siedziby starostwa z Susza do Iławy*, w: *Iława. Z dziejów miasta...*, s. 431–433.

¹³⁸ MRN w Iławie została powołana 13 II 1947 r. Szerzej na temat powojennych dziejów miasta i jego mieszkańców – zob. T. Filipkowski, op. cit., s. 136–247.

1) Ludwik Krzyżak¹³⁹ (bezp.) – przewodniczący M[iejskiej] R[ady] N[arodowej] – nauczyciel, 2) Seweryn Piwowarczyk (PPS) – zastępca – zawiadowca stacji PKP. [Członkowie prezydium]: 3) Antoni Wiśniewski (bezp.) – dyrektor Gimnazjum w Iławie], 4) Leonard Ewertowski (PPS) – kupiec, 5) Mieczysław Gołębiewski (PPR) – pracownik PKP. [Radni]: 6) Maksymilian Grabowski (PPS) – burmistrz¹⁴⁰, 7) Henryk Ligocki (bezp.) – spółdzielca, 8) Władysław Jarzyński (PPR) – rolnik, 9) Bolesław Soral (PPS) – pracownik PKP, 10) Henryk Nowicki (PPS) – pracownik sam[orządowy], 11) Franciszek Duch (PPS) – naczelnik poczty, 12) Jadwiga Gajewska (bezp.) – robotnica, 13) Julian Romański (bezp.) – [...]', 14) Konrad Osolski (bezp.) – rybak, 15) Zygmunt Kuligowski (bezp.) – pracownik PKP, 16) Antoni Koczarski (PPR) – piekarz.

– Prabuty¹⁴¹

1) Henryk Niessner¹⁴² (PPS) – przewodniczący MRN – dyrektor Gimnazjum [w Prabutach], 2) Michał Gruszka (PPS) – zastępca przewodniczącego – [...]^u. [Członkowie prezydium]: 3) Jan Litewka (bezp.), 4) Wacław Mościcki (PPS), 5) Bronisław Czarnecki (PPR). [Radni:] 6) Franciszek Pokojski (PPR), 7) Feliks Żochowski¹⁴³ (PPR), 8) Marian Zarębski (PPS), 9) Maksymilian Ejankowski (PPS), 10) Stefan Maj (PPS), 11) Antoni Szwangruber (PPS), 12) Franciszek Milejewski (PPS), 13) Jan Zdyb (PPS), 14) Władysław Sygnarski (PPS), 15) Stefan Kurkiewicz (PPS).

– Susz¹⁴⁴

1) Stefan Krygier (PPS) – przewodniczący MRN^w, 2) Justyn Gintowt

¹³⁹ Ludwik Krzyżak (ur. w 1910 r.) – w Iławie od 25 VIII 1946 r. Założyciel i pierwszy kierownik Publicznej Szkoły Powszechnej w Iławie (25 VIII 1946 – 1948). Przewodniczący MRN w Iławie (13 II 1947 – lipiec 1948). Członek PSL i Komisji Rewizyjnej Zarządu Powiatowego Polskiego Stronnictwa Ludowego w Suszu (21 VII 1946 – styczeń 1947) – por. T. Filipkowski, op. cit., s. 165, 177, 182; B. Łukaszewicz, op. cit., s. 96; S. Wiśniewski, *Oświata*, w: *Iława. Z dziejów miasta...*, s. 392.

¹⁴⁰ Maksymilian Grabowski (ur. w 1910 r.) – przedwojenny burmistrz Warki (1936–1939). Członek PPS, skarbnik MK PPS w Iławie (od 1 VI 1946 r.) pierwszy powojenny burmistrz Iławy (1 VI 1945 – 3 III 1948) – por. T. Filipkowski, op. cit., s. 143, 164, 177; R. Syrwid, *Od partnerstwa...*, s. 336.

¹ *Brak podanego miejsca zatrudnienia lub zawodu radnego.*

¹⁴¹ MRN w Prabutach została powołana 15 VI 1946 r. Szerzej na temat jej organizacji i działalności w latach 1945–1950 – zob. S. Słowiński, op. cit., s. 39–126.

¹⁴² Henryk Niessner (1901–1966) – organizator i dyrektor Gimnazjum Ogólnokształcącego w Prabutach (15 IX 1945–1949). Przewodniczący MRN w Prabutach (5 VIII 1947–1949). – zob. *Bibliotekarze akademicy: w sześćdziesięciolecie szkolnictwa wyższego w Olsztynie 1950–2010*, red. D. Konieczna, Olsztyn 2010, s. 73. T. Filipkowski, *Średnie szkoły ogólnokształcące na Warmii i Mazurach (1945–1947)*, „Echa Przeszłości” 2009, t. 10, s. 317; S. Słowiński, op. cit., s. 86, 92, 94.

^u *Brak podanego miejsca zatrudnienia lub zawodu wszystkich pozostałych członków.*

¹⁴³ Feliks Żochowski – burmistrz Prabut (6 IX 1947– czerwiec 1950), przewodniczący Prezydium MRN w Prabutach (czerwiec 1950 – 28 V 1951) – por. Z. Dudzińska, *Pionierskie lata...*, s. 286, 294, 307; S. Słowiński, op. cit., s. 94, 126–127.

¹⁴⁴ MRN w Suszu została powołana 1 VI 1946 r. Szerzej na temat powojennych dziejów miasta i jego mieszkańców w latach 1945–1950 – zob. R. Tomkiewicz, *Susz...*, s. 141–177.

^w *Brak podanego miejsca zatrudnienia lub zawodu wszystkich członków.*

– Dziewałtowski (bezp.) – zastępca przewodniczącego. [Członkowie prezydium:] 3) Stanisław Masalski (PPS), 4) Zdzisław Zaprzaluk (bezp.), 5) Antoni Ulatowski (bezp.). [Radni:] 6) Michał Biedź-Bielawski (bezp.), 7) Wacław Rządziejewicz¹⁴⁵ (PPR), 8) Julian Wilk (bezp.), 9) Jan Czaprán (bezp.), 10) Jan Szydzik (bezp.), 11) Jan Włodarski¹⁴⁶ (PPR), 12) Jan Jastrzębski (PPR), 13) Halina Ciechowska (PPR), 14) Alojzy Wawrzyński (PPR), 15) Jan Lagowski (bezp.), 16) Roman Jendryka (bezp.) – sekretarz MRN.

Rady gminne

- Gminna Rada Narodowa w Henrykowie¹⁴⁷
1. Mikołaj Lebidzewicz (PPR) – przewodniczący GRN^x, 2) Witold Rudnicki (PPR) – zastępca przewodniczącego. [Członkowie prezydium:] 3) Kazimierz Badaczewski (bezp.), 4) Ignacy Kozłowski (PPR), 5) Władysław Krzykowski (bezp.). [Radni:] 6) Bronisław Pośpiech (SL), 7) Władysław Bramowicz (bezp.), 8) Eugeniusz Agacik (bezp.), 9) Józef Podgórski (bezp.), 10) Władysław Organieczak (bezp.), 11) Kazimierz Felczak (bezp.), 12) Kazimierz Lewandowski (bezp.), 13) Stanisław Kalisz (bezp.), 14) Władysław Goska (bezp.), 15) Józef Niedziałkowski (bezp.), 16) Stanisław Kwiatkowski (bezp.)
Patrz załączniki nr: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7^y.

Budżety poszczególnych związków samorządowych

- Preliminarz budżetowy na rok 1947 wynosi:
1. Powiatowy związek samorządowy: w wydatkach – 19 267 388 zł, w przychodach – 19 267 388 zł;
  2. Zarząd Miejski w Suszu: w wydatkach – 5 747 944 zł, w przychodach – 5 747 944 zł;
  3. Zarząd Miejski w Prabutach: w wydatkach – 4 849 790 zł, w przychodach – 4 849 790 zł;
  4. Zarząd Miejski w Iławie: w wydatkach – 10 254 611 zł, w przychodach – 10 254 611 zł;
  5. Zarząd Gminny w Gdakowie: w wydatkach – 1 225 800 zł, w przychodach – 1 255 800 zł;
  6. Zarząd Gminny w Harnowie: w wydatkach – 1 164 139 zł, w przychodach – 1 164 139 zł;

¹⁴⁵ Wacław Rządziejewicz – burmistrz Suszu (od czerwca 1945 r.). Członek PPR.

¹⁴⁶ Jan Włodarski – członek KP PPR (prawdopodobnie od lipca 1945 r.) i MRN w Suszu (od 1 VI 1946 r.).

¹⁴⁷ Błędny zapis nazwy. W 1946 r. Henrykowo zmieniło nazwę na Jędrzychowo. Chodziło tu zatem o GRN w Jędrzychowie.

^x Brak podanego miejsca zatrudnienia lub zawodu wszystkich członków.

^y Tak w tekście oryginału dokumentu. Wykazy członków GRN pozostałych gmin powiatu suskiego zostały zamieszczone w załącznikach.

7. Zarząd Gminny w Iławie-wieś: w wydatkach – 957 710 zł, w przychodach – 957 710 zł;
8. Zarząd Gminny w Jędrychowie: w wydatkach – 1 073 500 zł, w przychodach – 1 073 500 zł;
9. Zarząd Gminny w Piotrowie: w wydatkach – 851 400 zł, w dochodach – 851 400 zł;
10. Zarząd Gminny w Różanie: w wydatkach – 1 103 200 zł, w dochodach – 1 103 200 zł;
11. Zarząd Gminny w Rudzienicach: w wydatkach – 1 678 700 zł, w przychodach – 1 678 700 zł;
12. Zarząd Gminny w Kisielicach: w wydatkach – 2 834 900 zł, w przychodach – 2 834 900 zł.

Majątek samorządów terytorialnych

Nazwa związku [samorządowego]	Grunty majątkowe w ha	Lasy w ha	Liczba budynków, kubatura ^z	Wodociągi	Gazownie	Młyny	Zakłady przemysłowe, różne	Elewatory	Tar-taki
Iława	3	–	15 urz[ędowych] 60 miesz[kalnych]	1	1	1	–	–	–
Prabuty	3	735	14	1	1	–	–	–	–
Susz	3	180	8	1	1	–	–	–	–
Zarządy gminne ^{a-a}									
Gdakowo	3	–	–	–	–	–	–	–	–
Harnowo [Klimy]	3	–	–	–	–	–	–	–	–
Iława – wieś	3	–	–	–	–	–	–	–	–
Jędrychowo	3	–	–	–	–	–	–	–	–
Kielice	3	170	8	1	1	–	–	–	–
Piotrowo	3	–	–	–	–	–	–	–	–
Różan [Różnowo]	3	–	–	–	–	–	–	–	–
Rudzienice	3	–	–	–	–	–	–	–	–

^z Brak danych.

^{a-a} W oryginale dokumentu, w odniesieniu do majątku gruntowego zarządów gminnych, dopisano zbiorczo pi-smem maszynowym: „każda z gmin posiada po 3 ha gruntu”.

Powiatowy Związek Samorządowy posiada: szpital powiatowy przy którym jest 6 ha gruntu, powiatowy ośrodek zdrowia w Iławie, z ogrodem o powierzchni 0,5 ha [oraz] 6 ha placów budowlanych Suszu.

Uwaga: uwidocznione gazownie są zniszczone od 40 do 85%.

Mieczysław Czerwiński

Starosta^{b-b}

[podpis nieczytelny]

Uwaga:

[Już] po sporządzeniu zestawienia, komisja kwalifikacyjna ustaliła, że na terenie tut. powiatu mieszka 170 osób narodowości niemieckiej, wykazanych na podstawie przeprowadzonej kwalifikacji spośród ludności wyłączonej w swoim czasie z [planowej] repatriacji¹⁴⁸. Na terenie tut. powiatu jest 1166 osób pochodzenia miejscowego.

[Załączniki]

Załącznik nr 1^{c-c}

Wykaz członków Gminnej Rady Narodowej w Rudzienicach

1) Wincenty Adamski (bezp.) – przewodniczący GRN, 2) Stanisław Ochlak (bezp.) – zastępca przewodniczącego. [Członkowie prezydium:] 3) Jan Ryfka (bezp.), 4) Teodor Malinowski (bezp.), 5) Jan Babski (bezp.). [Radni:] 6) Bolesław Kujawski (bezp.), 7) Teofil Grabkowski (bezp.), 8) Feliks Puszewski (bezp.), 9) Stanisław Maćkowski (bezp.), 10) Stanisław Kozłowski (bezp.). 11) Józef Mowiński (bezp.), 12) Władysław Kowalczyk (bezp.), 13) Tadeusz Kręcisz (bezp.), 14) Wincenty Szynkiewicz (bezp), 15) Stefan Jagielski (PPS), 16) Alfons Kubis (PPS).

Załącznik nr 2

Wykaz członków Gminnej Rady Narodowej w Piotrkowie

1) Franciszek Kierski (PPR) – przewodniczący GRN, 2) Jerzy Szmajchel (PPS) – zastępca przewodniczącego. [Członkowie prezydium:] 3) Adam Widomski (PPS), 4) Józef Wróbel (PPR), 5) Jan Masternak (PPR). [Radni:] 6) Kazimierz Lisowski

^{b-b} Odcisk pieczęci podłużnej w czerwonym tuszu.

¹⁴⁸ Liczba 170 osób narodowości niemieckiej została wymieniona w cytowanym już w ogólnym sprawozdaniu sytuacyjnym starosty powiatu suskiego za listopad 1947 r. Znajduje się tam też informacja, że w okresie sprawozdawczym zarejestrowano 29 wniosków o przeprowadzenie weryfikacji narodowościowej, z których 11 zostało załatwionych pozytywnie, a pozostałe pozostawiono do rozpatrzenia. Na terenie powiatu odnotowano również 82 osoby, które nie zostały poddane dotychczas procedurze weryfikacyjnej – por. APO, UW, sygn. 391/106, k. 79. W punkcie II *Opisu* pn. *Ludność* podano, w przypadku ludności niemieckiej, liczbę ośmiu osób „plus 150 (pochodzenia polskiego, wyłączonych z repatriacji, a dotychczas niezwyfikowanych”).

^{c-c} Dopisy odręczne czarnym tuszem we wszystkich załącznikach.

(SPCh¹⁴⁹), 7) Franciszek Uchasz (SPCh), 8) Czesław Majka (bezp.), 9) Franciszek Lemanowicz (PPR), 10) Wawrzyniec Litwin (PPR), 11) Mieczysław Kontowski (bezp.), 12) Waław Lukierski (bezp.), 13) Bernard Szpanel (bezp.).

Załącznik nr 3

Wykaz członków Gminnej Rady Narodowej w Harnowie

1) Stanisław Marcinkowski (PPS) – przewodniczący GRN, 2) Antoni Madej (bezp.) – zastępca przewodniczącego. [Członkowie prezydium:] 3) Stanisław Stępnik (PPS), 4) Antoni Welaniuk (PPR), 5) Józef Osuchowski (bezp.). [Radni:] 6) Stanisław Gosek (bezp.), 7) Antonina Kowalec^{d-d}, 8) Bolesław Kopczyński (PPR), 9) Józef Kamiński (bezp.), 10) Józef Muszyński (bezp.), 11) Stanisław Ogiński (bezp.), 12) Jan Szczepański (bezp.), 13) Stanisław Grzywaczyk (PPR), 14) Mikołaj Mikołajczyk (bezp.), 15) Władysław Wojcieszczyk (PPR).

Załącznik nr 4

Wykaz członków Gminnej Rady Narodowej w Różanie

1) Marian Przybył (PPS) – przewodniczący GRN, 2) Bolesław Bogucki (bezp.) – zastępca przewodniczącego. [Członkowie prezydium:] 3) Stanisław Mirosław (SL), 4) Adam Karnat (bezp.), 5) Franciszek Sławiński (bezp.). [Radni:] 6) Lucjan Lisiecki^{e-e}, 7) Franciszek Rogoziński (bezp.), 8) Stanisław Wojna (bezp.), 9) Stanisław Czerwiński^{f-f}, 10) Julian Szcześniak (bezp.), 11) Antoni Stupienko (bezp.), 12) Jan Matyjasik (bezp.), 13) Stanisław Jędrzejewski (bezp.), 14) Andrzej Kólaczyk (bezpartyjny), 15) Waław Popławski^{g-g}, 16) Bolesław Junkrowski (bezp.).

Załącznik nr 5

Wykaz członków Gminnej Rady Narodowej w Iławie – wsi

1) Alojzy Krajnik (bezp.) – przewodniczący GRN, 2) Franciszek Bandrowski (bezp.) – zastępca przewodniczącego. [Członkowie prezydium:] 3) Bronisław Zieliński (PPR), 4) Józef Grzywacz (PPR). [Radni:] 5) Jan Aleksandrowicz (PPR), 6) Franciszek Kruszyński (PPR), 7) Antoni Musiał (bezp.), 8) Aleksander Ulatowski (bezp.), 9) Józef Józefowicz (bezp.), 10) Franciszek Bandrowski (bezp.), 11) Antoni Jurkiewicz (bezp.), 12) Stefan Kusyk (bezp.), 13) Teofil Reszka (bezp.), 14) Jan Cichaczewski (bezp.), 15) Tadeusz Boczkowski (bezp.), 16) Lambert Gurzyński (bezp.).

¹⁴⁹ Chodzi tu o Powiatowy Związek Gminnych Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”.

^{d-d} Brak danych o przynależności partyjnej lub bezpartyjności radnego.

^{e-e} Brak danych o przynależności partyjnej lub bezpartyjności radnego.

^{f-f} Brak danych o przynależności partyjnej lub bezpartyjności radnego.

^{g-g} Brak danych o przynależności partyjnej lub bezpartyjności radnego.

Załącznik nr 6

Wykaz członków Gminnej Rady Narodowej w Kisielicach

1) Jan Stoklasa (bezp.^{h-h}) – przewodniczący GRN, 2) Bronisław Dębowski (PPS) – zastępca przewodniczącego. [Członkowie prezydium:] 3) Antoni Grzechowiak (PPS), 4) Bolesław Kopczyński (PPS), 5) Jan Szczepkowskiⁱ⁻ⁱ. [Radni:] 6) Walenty Armknest (bezp.), 7) Wiktor Arentowicz (bezp.), 8) Józef Bramowicz (bezp.), 9) Felicja Dłutek (PPS), 10) Adam Kalinowski (PPR), 11) Jan Kapla^{j-j}, 12) Franciszek Marcinkowski (bezp.), 13) Stanisław Neuman (PPS), 14) Jan Olech (bezp.), 15) Stefan Roth^{k-k}, 16) Józef Rogacki (PPS), 17) Małgorzata Serówna (bezp.), 18) Feliks Spichlski (bezp.), 19) Józef Zyglicki (PPR), 20) Franciszek Jastrzębski (bezp.), 21) Franciszek Kowalski (PPR), 22) Antoni Lorenc (bezp.), 23) Rajmund Smoliński (PPR).

Załącznik nr 7

Wykaz członków Gminnej Rady Narodowej w Gdakowie

1) Leon Źuchliński (bezp.) – przewodniczący GRN, 2) Jan Tomaszewski (bezp.) – zastępca przewodniczącego. [Członkowie prezydium:] 3) Antoni [...] ^{l-l} (bezp.), 4) Roman Czarnecki (bezp.). [Radni:] 5) Henryk Drachel (bezp.), 6) Bronisław Czerkas (bezp.), 7) Jan Dudajek (bezp.), 8) Eleonora Bogdajewicz (bezp.), 9) Albin Tyll (bezp.), 10) Władysław Zdziałik^{m-m}, 11) Paweł Łazarczykⁿ⁻ⁿ, 12) Jan Rulka (bezp.), 13) Zygmunt Krasieński (bezp.), 14) Stefan Tomala (bezp.), 15) Jan Marzec (bezp.), 16) Wacław Wielichowski (bezp.).

---

^{h-h} W wykazie członków PRN Jan Stoklasa był wymieniony jako członek SL.

ⁱ⁻ⁱ Brak danych o przynależności partyjnej lub bezpartyjności radnego.

^{j-j} Brak danych o przynależności partyjnej lub bezpartyjności radnego.

^{k-k} Brak danych o przynależności partyjnej lub bezpartyjności radnego.

^{l-l} Niewyraźny zapis brzmienia nazwiska radnego. Prawdopodobnie: „Łapies”.

^{m-m} Brak danych o przynależności partyjnej lub bezpartyjności radnego.

ⁿ⁻ⁿ Brak danych o przynależności partyjnej lub bezpartyjności radnego.

BIBLIOGRAFIA:

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Olsztynie

- Powiatowa Rada Narodowa w Iławie 1946–1950, sygn. 399: 2.
- Wojewódzki Komitet Polskiej Partii Socjalistycznej w Olsztynie 1945–1948, sygn. 1094: 24.
- Urząd Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski w Olsztynie 1945–1946, sygn. 390: 136, 196.
- Urząd Wojewódzki w Olsztynie 1946–1950, sygn. 391: 106, 147, 180, 185.

Źródła drukowane

Dziennik Urzędowy Ministerstwa Ziemi Odzyskanych: 1946.

Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej: 1928, 1933, 1936, 1944, 1945, 1946, 1949, 1950.

Fragmety protokołów z posiedzeń Powiatowej Rady Narodowej w Suszu w sprawie przeniesienia siedziby starostwa z Susza do Iławy, w: *Iława. Z dziejów miasta i powiatu*, red. M. Lossman, Olsztyn 1972.

Monitor Polski: 1945, 1946, 1947.

Rocznik Statystyczny 1947, Warszawa 1947.

Rocznik Statystyczny 1950, Warszawa 1951.

Starostwo Powiatowe w Olsztynie 1945–1950. Wybór dokumentów. Wybrał, wstępem i komentarzem opatrzył Robert Syrwid, Olsztyn 2009.

Zbiory Specjalne Instytutu Północnego im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie.

Wspomnienia dr. Mariana Palamarczyka z lat 1945–1948, Warszawa listopad 1965, sygn. R–18.

Opracowania

Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza. t. 1. 1944–1956, red. K. Szwaagrzyk, Warszawa 2005.

Bibliotekarze akademicy w sześćdziesięciolecie szkolnictwa wyższego w Olsztynie 1950–2010, red. D. Konieczna, Olsztyn 2010.

Belzyt Leszek, *Między Polską a Niemcami. Weryfikacja narodowościowa i jej następstwa na Warmii, Mazurach i Powiślu w latach 1945–1960*, Toruń 1998.

Dudo Jerzy, *Przemysł*, w: *Iława. Z dziejów miasta i powiatu*, red. M. Lossman, Olsztyn 1972.

Dudzińska Zofia, *Kultura*, w: *Iława. Z dziejów miasta i powiatu*, red. M. Lossman, Olsztyn 1972.

– *Pionierskie lata*, w: *Iława. Z dziejów miasta i powiatu*, red. M. Lossman, Olsztyn 1972.

– *Służba zdrowia*, w: *Iława. Z dziejów miasta i powiatu*, red. M. Lossman, Olsztyn 1972.

Filipkowski Tadeusz, *Średnie szkoły ogólnokształcące na Warmii i Mazurach (1945–1947)*, „Echa Przeszłości” 2009, t. 10.

– *Z dziejów Iławy po 1945 roku*, w: *Iława*, pr. zb., Olsztyn 1999.

Garliński Józef, *Polska w Drugiej Wojnie Światowej*, Warszawa [1988].

Jałta. Rzeczywistość, mit i pamięć, red. S. Łukasiewicz, Warszawa 2019.

Kaliński Mirosław, *Przysposobienie rolniczo-wojskowe (1947–1948): zarys historii, dokumenty i materiały*, Warszawa–Pruszków 2002.

Korejwo Mariusz Tomasz, *PZPR na Warmii i Mazurach 1948–1990. Struktury, organizacja, ludzie*, Białystok–Olsztyn–Warszawa 2021.

Krysiak Dominik, *Polska Partia Robotnicza w województwie olsztyńskim w latach 1945–1948. Struktury–kadry–działalność*, Olsztyn–Białystok–Warszawa 2017.

Lesiakowski Krzysztof, *Polityczne uwarunkowania utworzenia i działalności przysposobienia rolniczo-wojskowego młodzieży (1947–1948)*, „Zeszyty Wiejskie” 2016, z. 22.

Lutrzykowski Alfred, *System władzy publicznej Polski Ludowej. Od Manifestu PKWN do Konstytucji PRL. Zagadnienia ustrojowo-polityczne*, Toruń 2013.

Łukasiewicz Bohdan, *Polskie Stronnictwo Ludowe na Warmii i Mazurach w latach 1945–1947*, Olsztyn 1991.

Marczak Tadeusz, *Granica zachodnia w polskiej polityce zagranicznej w latach 1944–1950*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, Historia CXXIII, nr 1798, Wrocław 1995.

Niesiołędzki Wiesław, *Życie kulturalne w Iławie w latach 1946–1997*, w: *Iława*, pr. zb., Olsztyn 1999.

Oracki Tadeusz, *Twórcy i działacze kultury w województwie olsztyńskim w latach 1945–1970. Materiały biograficzne*, Olsztyn 1975.

Piotrowski Jacek, *Sprawozdanie wojewody olsztyńskiego Wiktora Jaśkiewicza*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1998, nr 1.

- Płotek Marcin, *Trudne początki. Okręg Mazurski w latach 1945–1946*, Dąbrówno 2011.
- Skrobacki Andrzej, *Album lekarzy–pionierów Okręgu Mazurskiego 1945–1946. Materiały biograficzne*, Olsztyn 1980.
- Słowiński Szymon, *Prabuty. Powiśle 1945–1956. Historia powojenna miasta Prabuty i regionu*, Wejherowo 2019.
- Sokołowski Franciszek, *Z badań nad administracją Okręgu Mazurskiego w latach 1945–1946*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1974, nr 3.
- Syrwid Robert, *Od partnerstwa do wymuszonej jedności. Olsztyńska organizacja Polskiej Partii Socjalistycznej w latach 1945–1948*, Łódź 2004.
- *Opis miasta Olsztyna z 3 grudnia 1947 roku. Źródło do badań ekonomiczno-społecznych warunków funkcjonowania ośrodków miejskich na Warmii i Mazurach po zakończeniu II wojny światowej*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2019, nr 1.
  - *Starostowie Warmii i Mazur w latach 1945–1950. Szkice biograficzne*, Olsztyn–Białystok–Warszawa 2018.
- Tomkiewicz Ryszard, *Susz 1945–1950. Odradzanie się organizmu miejskiego*, w: *Susz. Z dziejów miasta i okolic*, red. J. Cygański, Olsztyn 2006.
- *Ułomna samorządność Polski Ludowej. Warmia i Mazury 1945–1990*, Olsztyn 2016.
- Wakar Andrzej, *Administracja publiczna*, w: „Rocznik Olsztyński” 1964, t. 6, Olsztyn 1966.
- Wieczorkiewicz Paweł, *Historia polityczna Polski 1935–1945*, Warszawa 2005.
- Wiśniewski Stanisław, *Oświata*, w: *Hawa. Z dziejów miasta i powiatu*, red. M. Lossman, Olsztyn 1972.
- Zamiatała Dominik ks., „Caritas”. *Działalność i likwidacja organizacji 1945–1950*, Lublin 2000.

Internet

<https://www.ppoz.pl/index.php/zajrzyj-do-srodka/historia-i-tradycje/1808-samarytanki>, dostęp: 21.08.2021.